

KÖZLEMÉNYEK

ROSONCZY ILDIKÓ

PASZKEVICZ TÁBORNAGY ÉS A HADTÖRTÉNE SZ MENYKOV AZ 1849-ES MAGYAR HADJÁRATRÓL

Az 1848–1849-es magyar szabadságharc történetének bibliográfiájában 1851 óta szerepel a *Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarischen Rebellen im Jahre 1849* (a továbbiakban *Bericht*) című, Berlinben, az említett évben két kötetben megjelent német nyelvű kiadvány, amely hivatalos iratok alapján ad áttekintést az orosz hadsereg magyarországi működéséről. Sőt, hosszú időn keresztül a kérdéskörrel ez volt az egyetlen orosz munka a szakirodalom listáján, hiszen hiányzó orosz levéltári forrásokat is pótol. A címlap szerint a mű szerzője egy orosz tábornoki ezredes, akinek a névkezdőbetűi: H. v. N.¹ A történetírás, legalábbis a 20. század kezdete óta, a szerzőt H. Neidhardt-ként, egy ideje Heinrich von Neidhardt-ként tartja számon. Ki volt ez a Neidhardt ezredes? Bár Neidhardt (Nejdgardt) vezetéknévű orosz nemesi család van, sőt katonákat is adott a birodalmi hadseregnek,² olyan családtagra vonatkozó orosz adatot, aki a szóban forgó munkával kapcsolatba hozható, egyelőre nem találtam, és azt sem sikerült az ideig kiderítenem, milyen dokumentum alapján történt a név meghatározása.³ Az viszont bizonyos, hogy nem Neidhardt nevű szerző írta a szóban forgó művet. Ez a könyv ugyanis az orosz nyelvű

¹ *Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarischen Rebellen im Jahre 1849*. Nach offiziellen Quellen zusammengestellt von H. v. N. Kaiserl. Russischem Obristen des Generalstabes. Erster und zweiter Theil. Berlin, 1851. In Kommission bei Simon Schropp & Comp. (190 o.) és ugyanazokkal az adatokkal az első kötet után a második kötet, mint: Dritter Theil (135 o.).

² Az osztrák származású Neidhardt (Nejdgardt, Нейдгардт) nemesi család az Orosz Birodalomban a 17. század végén telepedett le. Ebből a családból származott pl. Pavel Ivanovics Nejdgardt (1779–1850) vezérőrnagy és öccse, Alekszandr Ivanovics Nejdgardt (1784–1845) gyalogsági tábornok.

³ Ferdinand Strobl von Ravelsberg Anatole Wacquant szerzői álnéven 1900-ban (Breslau) megjelent (majd 1908-ban újra, változatlan szöveggel de saját néven Bécsben kiadott) *Die ungarische Donau-Armee 1848/49* c. munkájában már szerepel a H. v. Neidhardt név. Korábbi előfordulását egyelőre nem találtam. A 20. században a korszak kutatói talán tőle vették át. Neidhardt-ként hivatkozik a szerzőre Trágor Ignác 1908-ban *Vác története 1848–49-ben* c. könyvében (484. o.) A Neidhardt névvel kapcsolatban érdemes még megjegyezni, hogy Breit Józsefnek 1897-ben jelent meg először, majd 1930-ban változatlan szöveggel másodszer *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története* c. munkája Budapesten, forrásokat azonban ez a két kiadás nem tüntet fel. Felhasznált forrásait felsorolta viszont *A magyar nemzet hadtörténelme*. I–XXIV. k. (Budapest, 1928–1942.) c. nagy művében. Ebbe beépítette az említett 1848/1849-es munkát, amelynek itt megadta a forrásait is. És ezek között értelemszerűen nem szerepel a Wacquant-kötet, mert az később jelent meg, mint az ő könyvének I. kiadása, így nem is használhatta. Tehát Bánlaky (Breit) József H. v. N.-ként hivatkozik a Bericht szerzőjére. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/21-magyarorszag-184849-evi-fuggetlensegi-harcanak-katonai-tortenete-5B2E/forrasok-6E70/> (A letöltés időpontja: 2020. április 2.)

Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849-м году című munka német fordítása, amit a két szöveg összevetése is bizonyít.⁴ Az eredeti orosz mű a szerző nevének feltüntetése nélkül Szentpéterváron jelent meg, ugyancsak 1851-ben.⁵ A szerző pedig, ahogy ezt az orosz történetírás számon is tartotta, Pjotr Kononovics Menykov alezredes.⁶ A német nyelvű kiadvány esetében a H. v. N. lehetne így akár a fordító nevének jelölése is, de a címlapon a megfogalmazás egyértelműen szerzősége utal.

Menykov munkája a hadművelleti iratanyag alapos ismeretében és széles körű felhasználásával készült Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagynak, a Magyarországra bevonult orosz hadsereg főparancsnokának szoros felügyeletével. „Szinte rögtön a hadjárat befejezése után megszületett a legfelsőbb parancs a magyar háború történetének megírására. Ez a munka rám bízott: én és Gorcsakov herceg⁷ foglalkoztunk vele; de miután a herceg külföldre utazott, teljes egészében rám maradt. Betegségem ellenére szinte éjjel-nappal dolgoztam, és mindazt, amit leírtam, a varsói herceg még piszkozatban elolvasta” – vallott a munka menetéről naplójegyzeteiben Menykov.⁸ Tehát a kéziratba az és úgy került bele, amit és ahogy Paszkevics jóváhagyott. A hadjárat története orosz hivatalos verziójának tekinthető, és hasonló céllal készült, mint osztrák részről a magyarországi császári erők főparancsnoka, Julius von Haynau tábornagy tábornoki főnökének, Wilhelm Ramming ezredesnek az 1849-es nyári hadjáratot feldolgozó, 1850-ben kiadott⁹, valamint Johann Nobili altábornagynak, az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy parancsnoksága alatt álló hadsereg tábornoki főnökének az 1848–1849-es téli, majd tavaszi hadjáratot a tábornagy megbízásából bemutató, 1851-ben

⁴ Azt, hogy a két szöveg ugyanaz, Ferdinand Strobl von Ravelsberg is valószínűsítette, de ő az összevetést nem tudta elvégezni. (*Wacquant* 1900. 339. o.) Az orosz nyelvű munkák címét ő németül adja meg.

⁵ Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849-м году. Санктпетербург. Военная Типография, 1851. 414+66+X o.

⁶ Ivan Ivanovics Oreusz orosz hadtörténész, aki az orosz historiográfiában Menykovot követően a legalaposabb ismerője volt (és a mai napig az) a hadjárat hadművelési iratanyagának, 1880-ban megjelent munkájában Menykov műveként hivatkozik a szóban forgó kiadványra. (*Описание Венгерской войны 1849 года с приложением 14-ти карт и планов. Составил И. Ореус.* Санкт-Петербург, 1880. Приложения 73. o.) Lásd továbbá a 24. lábjegyzetben hivatkozott, Menykov életére vonatkozó forrásokat, adatokat.

Kosáry Domokos széleskörű orosz forrásanyagot és szakirodalmat tekint át *A Görgey-kérdés története*. I–II. k. (Budapest, 1994.) c. monográfiájában (17. Orosz kiadványok, emlékezések. II. k. 66–89. o.). Kosáry szerzőként megadja ugyan Menykovot (*Kosáry* 1994. II. k. 68. o.), mégis szóvá teszi hiányosságként Ian W. Roberts (Nicholas I and the Russian Intervention in Hungary. London, 1991) könyvével kapcsolatban, hogy az angol történész művének bibliográfiájában nem említi Neidhardt munkáját. (*Kosáry* 1994. II. k. 84. o.) Roberts azonban az orosz kiadványt használta, és más esetben sem tüntette fel a fordításokat.

⁷ Mihail Dmitrijevics Gorcsakov, herceg (1793–1861), tüzérségi tábornok, a hadra kelt sereg tábornoki főnökeként vett részt az orosz hadsereg magyarországi hadjáratában.

⁸ *Menykov* 1897. 233. o.

⁹ [*Wilhelm Ramming*:] *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849.* Gedruckt bei Landerer und Heckenast. Pesth, 1850.

napvilágot látott kötete.¹⁰ Mivel ezek a munkák az orosz, illetve az osztrák hadvezetés narratíváját közzélték a történekről, így érthető, hogy a szerző nevének feltüntetése nélkül jelentek meg. Az, hogy a Menykov-kötet német fordításán a szerző személyének jelzésére H. v. N. névbetűk szerepelnek, de még inkább annak közlése, hogy egy orosz tábornoki ezredes munkájáról van szó, a Berlinben megjelentetett kiadvány hitelességének aláátámasztását célozhatták.

Az I. Miklós orosz cár utasítására készült munka kéziratát Paszkevicz mutatta be uralkodójának, amikor az a tábornagy katonai szolgálata megkezdésének ötvenedik évfordulójára 1850 őszi rendezett ünnepségek alkalmából Varsóba látogatott. Miklós cár elégedett is volt vele. Mi sem bizonyítja jobban, hogy rendelkezett német nyelvre történő lefordításáról. A fordításról a balti német, kurlandi születésű Vilgelm Karlovics Liven (1799/1800–1880, Wilhelm Heinrich von Liewen) altábornagynak, egyik főhadsegédjének kellett gondoskodnia. Maga Menykov az alábbiakban közölt mellékletben azt írja, hogy a fordítás Liven közvetlen felügyeletével a tábornok főszállásmesterei hivatalában készült, és az orosz kiadással egy időben, ugyanazon címmel jelent meg Berlinben, szerzőként „N tábornoki alezredes”-t jelölve meg.¹¹ Menykov a feljegyzéseiből összeállított naplója egyik jegyzetében viszont egyszerűen azt írja, hogy az általa készített művet a cár parancsára „Liven főhadsegéd fordította német nyelvre, és a kincstár költségére nyomtatták ki Berlinben”.¹² A Menykov-életrajzokban és a rá vonatkozó szócikkekben fordítóként minden esetben Liven neve szerepel.¹³ A fentiek alapján azt valószínűsíthetjük tehát, hogy ha Liven nem is személyesen fordította a munkát, de a fordítás a tábornok főszállásmesterei hivatalának későbbi parancsnoka irányításával készült, és a végleges szöveget ő fogadta el. Az pedig nem szorul magyarázatra, hogy a fordító szigorúan ragaszkodott Menykov eredeti orosz szövegéhez, amelyet maga I. Miklós cár hagyott jóvá. Mindennek alapján úgy vélem, hogy a német nyelvű kiadás szerzőjeként H. v. N. névkezdőbetűkkel szerepeltetett orosz tábornoki ezredes nem valós személy, a Menykov által említett „N” jelölés éppen erre utalhat.¹⁴ Vagyis a szerző nem a H. Neidhardt-ként vagy Heinrich von Neidhardt-ként azonosított orosz tábornoki ezredes, hanem Pjotr Kononovics Menykov tábornoki alezredes.

Az orosz kincstári költségen történt német nyelvű megjelentetés célja minden bizonnyal az európai közvélemény tájékoztatása és orientálása volt az 1849-es orosz katonai fellépésről, annak eredményességéről. Természetesen a birodalmi érdekeknek megfelelően és az orosz főparancsnok, Paszkevicz tábornagy, valamint hadserege tekintélyének erősítésével. Mivel

¹⁰ [Johann Nobili:] Der Winter-Feldzug 1848–1849 in Ungarn: unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Im Auftrage Sr. Durchlauth des Feldmarschalls nach offiziellen Quellen bearbeitet und herausgegeben. Gedruckt bei Leopold Sommer. Wien, 1851.

¹¹ Lásd a 359. oldalt. Az eredeti, cirill betűs szövegben az N latin betűvel van írva.

¹² Folyóiratban: *Menykov* 1897. 251. o.; kötetben: *Menykov* 1898. II. k. 198. o.

¹³ Lásd a 24. lábjegyzetet, valamint Menykov idézett visszaemlékezéseit.

¹⁴ A három névkezdőbetű összeállhatott úgy, hogy az N az ismeretlen személy szokásos jelölése, a H-hoz az ötletet pedig az is adhatta, hogy Liven báró egyik keresztnéve Heinrich volt. Az utóbbi azonban csak pusztán feltételezés.

valóban korabeli hivatalos dokumentumokra épülő és a hadjárat menetét pontosan követő kötetről van szó, amelynek szerzője a későbbi katonai szakíró és neves hadtörténész, más kategóriába tartozik, mint például az a propaganda céljával Párizsban kiadott, felszínes francia nyelvű brosúra, amelyet a franciaországi orosz követségre beosztott, egyébként titkos ügynök Jakov Nyikolajevics Tolsztoj gróf írt.¹⁵

Volt azonban még egy oka a mielőbbi berlini kiadásnak. Mint említettük, 1850-ben megjelent – név nélkül – Ramming ezredesnek, Haynau tábornokari főnökének a kötete, amely a magyar rebellis hadsereg ellen 1849 nyarán folytatott osztrák–orosz hadjárat sikerét kizárólagosan a cs. kir. főparancsnok eredményes hadvezetésének tulajdonította. A történetírásban találkozunk olyan nézettel, hogy éppen a Ramming-műre válaszul került sor a *Bericht* megírására.¹⁶ Ez az állítás azonban nem állja meg a helyét, mert a munka, ahogy Menykovtól tudjuk, rögtön a hadjárat befejezését követően elkezdődött, az viszont valószínűsíthető, hogy a német fordítás meggyorsítását Ramming kötete tette indokolttá. Az orosz hivatalosnak tekinthető álláspontot képviselő *Bericht*nek ugyanis az első kötete, amely az 1849. július 15. és 17. közötti váci csata leírásával zárult, már 1851 januárjában megjelent.

A könyvről az Augsburgban kiadott *Allgemeine Zeitung* 1851. február 2-i száma már tudósított, majd február 7-én és február 10-én is közölt belőle részleteket, szembesítette az osztrák leírással és felhívta a figyelmet „az orosz tábornokari ezredes” állításainak vitathatóságára. A könyvet egyszerűen úgy minősítette, hogy az „a legszigorúbb vádirat Haynau csaknem egész hadvezetését illetően”.¹⁷ Míg az osztrák munka Haynau fejére tette a győztes hadvezérnek kijáró babérkoszorút, az orosz szerző azt Paszkevics fejére illesztette. Megszólalt az ügyben Ramming is, név nélkül, és az *Allgemeine Zeitung* március 7-i és 8-i számának mellékletében a maga katona-szakmai érveit sorakoztatta fel a *Bericht* szerzőjének orosz és osztrák hadvezetéssel kapcsolatos megállapításaira válaszul, jelezve ezzel, hogy a babérkoszorú Haynauk jár.¹⁸ A nézetek ütköztetésének tárgya tehát elsősorban az volt, hogy az

¹⁵ Jakov Nyikolajevics Tolsztoj, gróf (1791–1867), a párizsi orosz követség kalandos életű munkatársa, valójában a III. Ügyosztály fedett ügynöke volt. 1850-ben Párizsban kiadott brosúrájának címe: *Relation des opérations de l'armée russe en Hongrie sous les ordres du Feldmaréchal Prince de Varsovie, comte Paskievitch d'Eriwan. Précédée d'un aperçu historique sur la Hongrie.* (A költői ambíciókat dédelgető Tolsztoj a dekabristákkal állt kapcsolatban, ezért döntött a párizsi emigráció mellett. 1837-ben vált a III. Ügyosztály fizetett ágensévé. Az volt a feladata, hogy az oroszellenes kiadványokra, a sajtóban megjelent cikkekre reagáljon. Paszkevicsről már 1835-ben írt egy magasztaló életrajzot, éppen azért, hogy az 1830–1831-es lengyel szabadságharcot leverő orosz tábornagról kialakult negatív képet ellensúlyozza.)

¹⁶ *Wacquant* 1900. 339. o. és valószínűleg innen vette át *Tragor* 1908. 484. o.

¹⁷ Russische Berichte über den ungarischen Revolutionskrieg. *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 1851. február 2. (Beilage Zu Nr. 33 der Allg. Zeitung), 525. o.; Die russische Darstellung des ungarischen Revolutionskrieges. Uo. február 7. (Beilage Zu Nr. 38 der Allg. Zeitung), 601–603. o.; Die russische Darstellung des ungarischen Revolutionskrieges II. Uo. február 10. (Beilage Zu Nr. 41 der Allg. Zeitung), 649–652. o.

¹⁸ Ein österreichischer Commentar zu der russischen Darstellung des ungarischen Revolutionskrieges. *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 1851. március 7. (Beilage Zu Nr. 66 der Allg. Zeitung), 1049–1050. o. és uo. március 8. (Beilage Zu Nr. 67 der Allg. Zeitung), 1065–1067. o.

oros–osztrák szövetségeseknek egyébként önmagában is kétségtelen katonai győzelmet biztosító több mint kétszeres túlerő birtokában kit illet a dicsőség a két főparancsnok közül: Haynaut vagy Paszkevicset.

A *Bericht* második kötete az elsőt követően csak négy hónap múlva jelent meg, éppen I. Miklós cár 1851. május végén tett olműtzi látogatásával egy időben. Az *Allgemeine Zeitung* ez utóbbira nem kevesebb figyelmet szentelt, mint az elsőre.¹⁹ És természetesen helyet adott Rammingnak a július 11. és 14. közötti lapszámokban²⁰ ugyancsak név nélkül megjelent indulatos bírálatának is. Mint ismeretes, Ramming a *Bericht*tel vitatkozó cikkeit összegyűjtve, ugyancsak szerzői név feltüntetése nélkül önálló füzetben is kiadta,²¹ annak előszavában hangsúlyozva, hogy a minden bizonnyal hivatalosnak tekinthető orosz álláspontot képviselő munkának – amelynek második kötete az elsőnél is „csípősebb és ellenségesebb kritikát” fogalmaz meg az osztrák hadvezér hadműveleteiről –, a tételese cáfolata a *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849* című kötetben található meg.²² Az orosz és osztrák szövetséges hadseregek főparancsnokainak egymásnak ellentmondó megítélése, heves bírálat nem a magyar szabadságküzdelem leverése után és az említett írással vette kezdetét. Egyebek mellett kölcsönös rivalizálásukkal is nehézkessé tették magyarországi együttműködésüket, amelyet számos konfliktus kísért.

Térjünk vissza azonban a szóban forgó munka orosz szerzőjéhez, a H. v. N. névbetűk mögött elrejtett és az ismertett közleményekben csak „orosz ezredes”-ként, a „Bericht összeállítója”-ként hivatkozott Pjotr Kononovics Menykovhoz. Ki is volt ő, aki ilyen jól ismerte az 1849-es hadjárat lefolyását, iratanyagát és magát, Paszkevicz tábornagyot. (Hasonlóan ahhoz, mint a túloldalon Wilhelm Ramming ezredes Haynaut.)

Menykov 1814-ben született a Moszkvától mintegy kétszáz kilométerre északra fekvő Kasinban. Katonai szolgálatát a hadapródiskola elvégzése után 1833-ban zászlósként kezdte meg a 13. tüzérdandárban. 1840-ben befejezte az I. Miklós által alapított tábornoki akadémiát, és a IV. gyalogoshadtest törzsébe kapott beosztást. 1844-ben a hadtest állományába tartozó 10. gyalogoshadosztály szállásmestere lett. 1848-tól a működő (hadra kelt) vagy I. hadsereg tábornokához került át Varsóba. 1849 elején a hadseregben uralkodó állapotokról, az ország politikai berendezkedéséről írott jegyzetei miatt letartóztatták és Szentpétervárra szállították, de végül sikerült tisztáznia magát a szabadgondolkodás vádjá alól. Részt vett a magyaror-

¹⁹ Weitere russische Berichte über den ungarischen Krieg I. *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 1851. június 12. (Beilage Zu Nr. 163 der Allg. Zeitung), 2605–2607. o.; uo. július 2., (Beilage Zu Nr. 183 der Allg. Zeitung), 2921–2923. o. és uo. július 3. (Beilage Zu Nr. 184 der Allg. Zeitung), 2937–2939. o.

²⁰ Ein österreichischer Commentar zu der Russischen Darstellung des ungarischen Revolutionskrieges. *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 1851. július 11. (Beilage Zu Nr. 192 der Allg. Zeitung), 3065–3066. o.; uo. július 12. (Beilage Zu Nr. 193 der Allg. Zeitung), 3081–3083. o.; uo. július 13. (Beilage Zu Nr. 194 der Allg. Zeitung), 3098–3100. o. és (Beilage Zu Nr. 195 der Allg. Zeitung), 3113–3116. o.

²¹ Ein Oesterreichischer Commentar zu der Russischen Darstellung des ungarischen Revolutionskrieges. Zugleich ein Supplement zu dem Werke „Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen” 1849. Pesth, bei Hermann Seibel. 1851. 44 o. (Vorwort I. o.)

²² Lásd a 9. lábjegyzetet.

szági hadjáratban. 1849 májusában a Nyugat-Galíciába előreküldött, ún. andrichau²³ kozák felderítő osztag mellé rendelték, hogy a Kárpátok hágóiról küldjön jelentést, majd Paszkevics főparancsnok mellé került, annak kancelláriájára kapott beosztást. A hadjárat végén alezre-
dössé léptették elő. 1849 őszétől a magyar hadjáratról szóló munkán dolgozott. A következő éveket Paszkevics mellett, annak kancelláriáját vezetve töltötte. 1854-ben lett ezredes. A keleti vagy krími háború idején Mihail Dmitrijevics Gorcsakov tábornok Déli Hadseregének tábornokához került, majd 1855 februárjától hat hónapot töltött az ostromlott Szevasztopolban, és a védelem során meg is sebesült. 1855 őszétől rövid ideig a II. gyaloghadtest tábornoki főnöke. 1857-től vezérőrnagy. 1863-ban a hadügyminisztériumba helyezték át, 1867-ben altábornaggyá léptették elő. Dmitrij Alekszejevics Miljutyin (1816–1912) hadügyminiszter katonai reformjait lelkesen támogatta. Egyik kezdeményezője volt a Szevasztopol védelme emlékéért őrző múzeum alapításának. 15 000 rubelt hagyott arra a célra, hogy az említett, 1869-ben Szevasztopolban megnyílt múzeum mellett a veteránok számára menhelyet, gyermekeknek pedig iskolát létesítsenek. Mind a menhely, mind az iskola 1887-ben nyitotta meg kapuit. 1917 után bezárták őket, helyükön különböző iskolákat működtettek. 2014-ben az itteni felsőfokú tanintézmény visszakapta alapítójának nevét.²⁴

Menykov hadtörténészként, katonai szakíróként 1859. január 1-jétől a *Vojennij szbornyik* (*Военный сборник*) címmel havonta megjelenő folyóiratnak volt a főszerkesztője, majd 1867-től párhuzamosan a *Russzkij invalid* (*Русский инвалид*) című újságé is. Mindkét orgánum az Orosz Birodalom Hadügyminisztériumának kiadványa volt. A hivatalos utasítások, körlevelek, rendelkezések mellett a folyóirat hadtudományi értekezéseket, hadtörténelemmel foglalkozó írásokat, külföldi hadseregeivel kapcsolatos elemzéseket, életrajzokat, visszaemlékezéseket, dokumentumokat jelentetett meg. Az 1849-es magyarországi hadjáratra vonatkozóan is több memoárt és iratot tett közzé. Menykov 1872-ig ült a főszerkesztői székben, ezt követően a Hadügyminisztérium mellett működő Hadtudományi Bizottság (*Военно-ученый комитет*), valamint a Katonai Oktatással foglalkozó Főbizottság (*Главный военно-учебный комитет*) tagja volt. 1875-ben Szentpéterváron hunyt el.

A hadtudományok, hadtörténelem, katonapolitika iránt érdeklődő Menykov 1833-tól készített feljegyzéseket, jegyzeteket, dokumentummásolatokat. Mint említettük, miattuk került 1849 elején a titkosrendőrség látókörébe. 1898-ban három kötetben ebből az anyagból adott közre válogatást a hadtörténész és teoretikus Andrej Medardovics Zajoncsovskij (1862–

²³ Andrychów Galíciában, Krakkótól délnyugatra kb. 60 km-re.

²⁴ RGVIA f. 167. Меньков, Петр Кононович (a fondot bevezető életrajz.); Меньков, Петр Кононович (szócikk): *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Санктпетербург, 1896. Т. XIX. 107. o. <https://runivers.ru/bookreader/book10168/#page/113/mode/lup> (A letöltés időpontja: 2020. március 3.); Меньков, Петр Кононович (szócikk): *Военная энциклопедия*. Т. 15. Под ред. полк. В. Ф. Новицкого и др. Санктпетербург, Т-во И. Сытина, 1914. 264. o. <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/1681-t-15-lintulaks-minnyu-otryad-baltiyskogo-flota-spb-1914-obl-1911#mode/inspect/page/292/zoom/5> (A letöltés időpontja: 2020. június 13.); Меньков русский генерал, военный журналист и писатель, главный редактор «Военного Сборника» и «Русского Инвалида». Состав.: И. М. Яшина. Кашин, 2016. <http://kashin.tverlib.ru/sites/default/files/files/menjkov-p-16.pdf> (A letöltés időpontja: 2020. március 3.)

1926). Az első kötet a keleti kérdéssel (1853–1855) foglalkozik, a második kötet Menykovnak az élete során papírra vetett jegyzetei alapján összeállított naplóját közli, a harmadik pedig többek között az 1849-es magyar háborúra és az 1863–64-es lengyel szabadságharcra vonatkozó és Menykov másolatában őrzött dokumentumokat, cikkeket tartalmazza. Sajnos Zajoncskovszkij az iratoknak esetenként csak a kivonatát, illetve egy-egy részletét közli.²⁵

Oroszországban két levéltárban volt lehetőségem kutatni, a moszkvai Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltárban (RGVIA) és a szentpétervári Oroszországi Állami Történelmi Levéltárban (RGIA). Mindkettő őriz magyar vonatkozású, Menykovhoz köthető iratokat.

Az RGVIA-ban²⁶ Menykovnak önálló személyi fondja van. Ez a 167. fond, amelyben az életére, katonai karrierjére vonatkozó hivatalos iratok mellett találunk az 1849-es magyar hadjáratra vonatkozó általa összegyűjtött eredeti és másolt dokumentumokat is. Ezekből válogatott Zajoncskovszkij az említett Menykov-kiadvány harmadik kötete számára.²⁷

Ugyanebben a levéltárban a 846. fondnak (Военно-ученый архив генерального штаба – A Táborkar hadtudományi levéltára) az 1849-es magyar hadjáratra vonatkozó iratgyűjteményében, amely a 16. jegyzéken (opiszon) belül található, szintén vannak Menykovhoz köthető iratok. Itt őrzik pl. Paszkevicz megjegyzéseivel ellátva az 1849-es magyarországi hadjáratról készült szóban forgó munka egy kéziratát,²⁸ de találunk olyan vaskos iratsomót is, amely a hadjárat idejéből különböző parancsnokok levelezéséről készült másolatokat tartalmaz,²⁹ vagy amelyik Fjodor Fjodorovics Berg tábornok, az osztrák kormányzat mellé, majd a cs. kir. hadsereg főhadiszállására rendelt orosz összekötő és mások Paszkevicshoz írt leveleinek másolatait őrzi.³⁰ Ezeket a másolatokat Menykov készítette vagy készíttette.

Menykov 1875-ben a *Vojennij szbornyik*ban Paszkevicshoz az 1849-es magyarországi hadjárattal kapcsolatos összefoglaló feljegyzéseit jelentette meg, csatolva hozzájuk néhány egyéb iratot is.³¹ Ezeket a történetek lényegét összefoglaló feljegyzéseket Paszkevicz azokra az alkalmakra készítette, amikor a szóban forgó munka elkészült kéziratát bemutatta Miklós cárnak. A szövegből az derül ki, hogy három részletben adta át a kéziratot az uralkodónak annak megfelelően, hogy három szakaszra tagolódott az elkészült munka, megfelelően a hadjárat három szakaszának. A közlemény első feljegyzésében Menykov a hadjárat első két

²⁵ Записки Петра Кононовича Менькова в трех томах. Под редакцией и вступительной статьей А. М. Зайончковского. С-Петербург, 1898. Т. I. Дунай и немцы (Восточный вопрос 1853–1855). [6], 471 о.; Т. II. Исповедь П.К. Менькова. Дневник. 1833–1875. [2], 370 о.; Т. III. Сборник статей (Материалы, относящиеся к Венгерской войне 1849 года; Материалы к Польскому восстанию 1863–1864 годов и др.). [2], 368 о.

²⁶ Menykov a maga iratait az említett szeverasztopoli múzeumra hagyta. Az RGVIA-ban ma fellelhető Menykov-iratok onnan kerülhettek át ebbe a levéltárba.

²⁷ RGVIA f. 167. op. 1. gy. 6. Magyar szempontból ez a 222 lapos 6. gyelo a legértékesebb. Egy része közölve: *Menykov* 1898. Т. III. Kevésbé érdekes magyar vonatkozású anyag található a fond 7. és 8. gyelójában is (RGVIA f. 167. op. 1. gy. 7., 8.)

²⁸ RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5337.

²⁹ RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5340.

³⁰ RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5341.

³¹ Материалы для истории венгерской войны, в 1849 году. (Сообщено генерального штаба генерал-лейтенантом Меньковым) *Военный сборник*, 18. (1875) 6. sz. 191–212. о.

szakaszára vonatkozó összefoglaló áttekintést jelentette meg, a második, hosszabb feljegyzés pedig a hadjárat harmadik szakaszának áttekintését tartalmazza az egész hadjáratra vonatkozó értékeléssel együtt.

A szentpétervári RGIA Paszkevics iratanyagát, személyes levéltárát őrző 1018. fondjában az említett összefoglalóknak több, javításokkal, betoldásokkal kiegészített változata vagy befejezetlen fogalmazványa található meg.³² A Paszkevics és Menykov széljegyzeteivel, betoldásaival ellátott szövegváltozatok mutatják azt a gondosságot, amellyel a végső változat elkészült, amelyet Paszkevics előadott a cárnak, és amelyet végül Menykov kisebb javításokkal 1875-ben közzétett. A tábornagy életrajzát megíró Alekszandr Petrovics Scserbatov az ebben a fondban őrzött személyes iratanyaggal dolgozott, és egy ilyen feljegyzés-változatot be is illesztett a biográfiába.³³

Menykov a *Vojennij szbornyik*ban természetesen a két feljegyzés általa véglegesnek tekintett változatát közölte, néhány magyarázó jegyzetet is fűzött hozzájuk, és a közleményhez írt egy bevezetőt, amelyben magáról harmadik személyben beszél. Ezt szintén érdemes megismerni: röviden beszámol azokról a körülményekről, amelyek között a hadjárat történetét megírta. Paszkevics tisztában volt azzal, hogy magyarországi hadvezéri működésének értékelésében az elkészült kiadványnak jelentős szerepe lehet. Úgy is mondhatnánk, élni

³² RGIA f. 1018. op. 4. gy. 231. Очерк Венгерской войны 1849 года. Dátum nélkül, eredeti, tisztázat, nem Paszkevics kézírása kilenc lapon. Közli: *Vadász – Józsa* 2001. 280–285. o.

Uo. gy. 233. Записка Эго Светлости о Венгерской кампании. Dátum nélkül, eredeti, a 235. gyelo tisztázata egy lapon, de rajta további ceruzával írt megjegyzések valószínűleg Menykov kezétől. Menykov a *Vojennij szbornyik*ban apróbb javításokkal ezt tette közzé az 1. feljegyzés I. szakaszaként.

Uo. gy. 234. Записка Эго Светлости о военных действиях в Венгрии в 1849 году. Dátum nélkül, eredeti, ceruzával írt feljegyzés, fogalmazvány két lapon a hadjárat második szakaszáról, valószínűleg Menykov kezétől. A *Vojennij szbornyik*ban ezt tette közzé Menykov kisebb javításokkal az 1. feljegyzés II. szakaszaként.

Uo. gy. 235. Записки Эго Светлости о военных действиях в Венгрии. Dátum nélkül, eredeti, ceruzával írt feljegyzés, fogalmazvány egy lapon a hadjárat első szakaszáról valószínűleg Menykov kezétől. Tisztázata a 233. gyelóban.

Uo. gy. 236. Записка Эго Светлости о действиях русских войск против Венгерских мятежников в Венгрии в 1849 году. Dátum nélkül, eredeti, ceruzával írt feljegyzés, fogalmazvány a hadjárat harmadik szakaszáról egy lapon, valószínűleg Menykov kezétől.

Uo. gy. 245. Записки Эго Светлости о венгерской кампании. Описание военных действий Россисских войск против Венгерских мятежников в 1849 году. Dátum nélkül, eredeti, tisztázat 25 lapon, 4 példányban, II. feljegyzés címmel ellátott, de a hadjárat harmadiknak tekintett szakaszáról, amely az orosz hadseregnek „a lázadók fő erői nyomában Váctól megtett” mozdulataival kezdődött és a fegyverletételig, valamint a háború befejezéséig tartott. Ezt a Paszkevics és Menykov rövid megjegyzéseivel ellátott szöveget tekintette Menykov véglegesnek, és apróbb javításokkal ezt tette közzé a *Vojennij szbornyik*ban 2. feljegyzésként.

Megjegyezzük, hogy Vadász Sándor az RGIA 1018. fondjából levéltári jelzet megadása nélkül közölt egy rövid feljegyzést, amelynek zárójelben feltüntetett dátuma 1853. február. Címe: „Paszkevics Iván Fjodorovics, herceg, tábornagy. Az orosz csapatoknak a magyar lázadók elleni 1849-es hadműveleteinek leírása” [sic! – R. I.]. Az iratközlés részben szó szerinti idézet, részben tartalmi összefoglaló, rövid kivonata az előbbieken felsorolt dokumentumoknak. *Vadász – Józsa* 2001. 287–289. o.

³³ *Scserbatov* 1984. 93–98. o. A részletet lásd 99. o.

akart a könyv propagandaértékével. Mint maga Menykov írja, a kéziratból „gyakran törlésre került mindaz, ami a varsói herceg véleménye szerint nem volt helyén való”, vagy amit Paszkevicz „tudományos stratégiai” jellegű észrevételnek minősített.³⁴ Ezek a feljegyzések tehát tömören tükrözik az orosz hadvezér magyarázatát és értékelését magyarországi működéséről, a kényszer szülte operációkat pedig mintegy előzetesen kialakított stratégia követésének mutatják. Paszkevicz ugyanakkor kíméletlenül bírálja Haynaut, a császári haderő főparancsnokát, aki véleménye szerint inkább akadályozta, mintsem elősegítette a szövetséges erőknek a magyar „lázaság” fölötti mielőbbi győzelmét.

Az alábbiakban Menykov szóban forgó teljes közleménye olvasható, tehát a két Paszkevicz-feljegyzéshez lábjegyzetekben fűzött iratok, észrevételek, amely utóbbiak részben a tábornagtól, részben Menykovtól származnak. A közlemény végén Arad várának átadásával kapcsolatban két dokumentumot találunk. Damjanich János vezérőrnagy, a vár parancsnoka 1849. augusztus 17-én délután adta át az oroszoknak a várat, ahová még aznap bevonult Schlik altábornagy hadteste. A vár átadásának körülményeivel kapcsolatban a magyar kortársak és a magyar történetírás elsősorban azzal foglalkozott, hogy félrevezette-e Szergej Petrovics Buturlin vezérőrnagy Damjanichékat a kapituláció feltételeit illetően, az oroszok pedig a vár átadása körüli orosz–osztrák konfliktus részleteit igyekeztek tisztázni. A Menykov által itt közölt dokumentumok is ez utóbbival kapcsolatosak. A Haynau felmentéséről tájékoztató iratkivonat a közlemény végén mintegy jelzi, hogy Paszkevicz „elégte”-vel vehette tudomásul a hírt.

Forrásközlés

Források az 1849. évi magyar háború történetéhez (közzéteszi Menykov, a tábornok altábornagya)³⁵

Huszonöt év telt el a magyar háború óta, az orosz hadtörténeti irodalom azonban mind a mai napig rendkívül keveset tud arról az osztrák–magyar háborúról, amelyben Ausztria hatalmas, felséges szövetségesének, I. Miklós cárnak az akaratából a küzdelem döntő szakaszában kétszázezer fős orosz hadsereg vett részt, megmentette Bécsét és biztosította az Osztrák Monarchia épségét.

1849-ben, miután vége lett a magyar háborúnak, őfelsége, Nyikolaj Pavlovics cár a tábornagnak óhaját fejezte ki, hogy hercegi fensége személyes útmutatásával készüljön el a magyar hadjárat leírása.

³⁴ Lásd alább Menykov mellékelt bevezetőjében: 358 o.

³⁵ Материалы для истории венгерской войны, в 1849 году. (Сообщено генерального штаба генерал-лейтенантом Меньковым) *Военный Сборник*, 18. (1875) 6. sz. 191–212. o.

A tábornagy, a varsói herceg – a hadsereg tábornokari főnökének, M. D. Gorcsakov hercegnek a távollétében, aki külföldön tartózkodott – ezzel a munkával személyesen Menykov tábornokari alezredest bízta meg, aki a herceg parancsára a magyar háborúval kapcsolatos valamennyi iratot megkapta a hadsereg tábornokarának különböző osztályaitól. A varsói herceg, amikor a hadjárat történetének megírását Menykov alezredesre bízta, általános irányelvként leszögezte: „A magyar háború leírásának” jellegét tekintve teljes egészében olyan hivatalos munkának kell lennie, amelyben a különböző hadszíntereken lezajlott események szigorúan szisztematikus rendben követik egymást, amely a hadműveletek általános menetéről pontosan beszámol, és amely nem bocsátkozik az események kritikai értékelésébe.

1849 végén Menykov tábornokari alezredest, miután a háborúra vonatkozó összes iratot rendszerezte, nekilátott a rábízott feladat elvégzésének. A rá váró munka nagy volt, az ismeretes viszonyokat és a kor követelményeit tekintetbe véve pedig nehéz és bonyolult.

A varsói herceg igen aktívan vett részt a „Magyar háború leírásának” összeállításában. A munka során Menykov alezredest személyes és közvetlen kapcsolatban állt hercegi fenségével, aki sürgette a feladat elvégzését. Csaknem minden héten magához rendelte a mű összeállítóját, s felolvastatta vele az előző héten elkészült részt. A kéziratból gyakran törlésre került mindaz, ami a varsói herceg véleménye szerint nem volt helyén való, vagy az, amiről hercegi fensége úgy nyilatkozott, hogy „tudományos stratégiai jellege” van. Azt, hogy milyen mértékig érdeklődött „A magyar hadjárat leírása” iránt Paszkevicz tábornagy, Jereván grófja, Varsó hercege, megítélhető azoknak a hercegi fensége által saját kezűleg írt feljegyzéseknek és észrevételeknek az alapján, amelyeket mind a mai napig megőrzött Menykov aktatáskája. 1850 nyarán, amikor a tábornagy nem tartózkodott Varsóban, ahol Menykov a „Leíráson” dolgozott, Skierniewicéből³⁶ vasúton érkeztek a papírok a hercegi fenség gondolatait tartalmazó külön feljegyzésekkel és azzal az útmutatással, hogy a „Leírás” melyik helyére, hová kell beilleszteni őket; voltak arra vonatkozó észrevételek, hogy mire kell több vagy kevesebb figyelmet fordítani stb. A varsói herceg Menykovnál megőrzött valamennyi saját kezű feljegyzésére töredékesség, rendkívüli tömörség és rövidegesség jellemző, és mondhatni, hogy azok csak utalnak egy-egy gondolatra, de nem fejtik ki őket. Oroszul hercegi fensége nagybetűs, szállkás kézírással írt; nyelvtanilag igencsak helytelenül, de mindig világosan és érthetően. Hercegi fensége szóbeli parancsai kitűntek rövidegsgükkel, egyértelműségükkel és határozottságukkal; a természetét tekintve lobbanékony varsói herceg mindig nagy nyugalommal és türelemmel ismételte meg útmutatásait. Arról a csaknem egy teljes évről, amely

³⁶ Skierniewice Varsótól mintegy 80 kilométerre délnyugatra fekvő város. A 18. században itt kiépített érseki palota lett I. Miklós orosz cár bátyjának, Konstantin nagyhercegnek, 1831-ig a Lengyel Királyság helytartójának nyári rezidenciája, a későbbiekben pedig az orosz cárok szívesen vadásztak a környékben. 1845-ben ért el ide Varsó felől az 1848-ban már Varsót Béccsel összekötő vasútvonal. Paszkevicznek mint a Lengyel Királyság helytartójának az említett körülményeknek köszönhetően Skierniewice ugyancsak kedves nyári pihenőhelye volt.

alatt Menykov alezredes a tábornagy közvetlen irányításával ezt az összetett munkát elvégezte, igen szép emlékeket őrzött meg.

1850-ben a „Az orosz seregek magyar lázadók elleni 1849-es hadműveleteinek leírása” című munka teljesen elkészült. A tábornagy ezt a művet, ahogy készült, részenként bemutatta őfelségének, a cárnak. Legfelsőbb parancsra ő császári felsége tábornoka főszállásmesterének hivatalában, Liven báró főhadsegédnek a közvetlen felügyeletével, a háború leírásának orosz szövegét lefordították német nyelvre.

1851-ben Szentpéterváron a katonai nyomdában igencsak korlátozott példányszámban kinyomtatták „Az orosz seregek magyar lázadók elleni 1849-es hadműveleteinek leírása” című munkát. Ez a könyv (nyolcadrét formátumban, 414 oldalon) ma [1875! – a ford. jegyzete] bibliográfiai ritkaság. Azzal egy időben, hogy a könyvet Szentpéterváron kiadták, fordítását kinyomtatták Berlinben is, ugyanazon címmel, szerzőként N tábornoki alezredes³⁷ nevezve meg.

A tábornagy, a varsói herceg, amikor őfelségének, a cárnak legalázatosabban bemutatta a személyes irányításával összeállított munkát, a mű mindegyik önálló fejezetéhez külön feljegyzéseket mellékel. Ezeket a hadműveletek általános menetét összefoglaló feljegyzéseket, rezüméket a tábornagy különös gondossággal és figyelemmel személyesen nézte át és csiszolt rajtuk.

A varsói herceg tábornagy feljegyzései, amelyeket őfelségének, a cárnak mutatott be, ma rendkívül ritka történelmi dokumentumok, teljes egészükben hitelesek és jellemző rajzai saját koruknak, valamint a szövetséges főparancsnokok viszonyának, akik bár egymástól függetlenül, a háború más-más színterein működtek, de egy és ugyanazon céllal: véget vetni az osztrák monarchia szétesésével fenyegető lázadásnak.

Huszonöt évvel ezelőtt a tábornagnak a „Magyar háború leírásához” mellékelte feljegyzései ugyan nem kaptak különös nyilvánosságot, de nem is voltak titkosak, mivel egy időben azzal, hogy bemutatták őket őfelségének, a cárnak, másolatokban a hercegi fenség leveleivel együtt néhány más személy is megismerhette őket.

Ma a dicső hadsereg hírneves vezérének „történelmi feljegyzései”, amelyek nyom nélkül elveszhetnek, élénk érdeklődésre tarthatnak számot mint jelentős történelmi források és mint az olyan, számunkra közeli események emlékei, amelyeknek a tanúi még dicsőséges hadseregünk soraiban szolgálnak.

Nagy a történelmi jelentősége ezeknek a feljegyzéseknek, mert kiderül belőlük, hogy az egykori főparancsnok hogyan tekintett a magyar háború hadműveleteire. Hasznosnak tartva, hogy az olvasókkal megismertessük őket, a megboldogult varsói hercegnek két legalázatosabb feljegyzését az alábbiakban néhány jegyzettel együtt közzétesszük.

³⁷ A *Bericht* címlapján ezredesi rang szerepel.

I. feljegyzés³⁸

Már megadott nekem a szerencse, hogy Császári Felségednek bemutassam „Az orosz seregek magyar lázadók elleni 1849-es hadműveleteinek leírása” című munka első részét. Ezennel bemutatva a második részt, kötelességemnek tartom hozzátenni, hogy ez a leírás három részből áll, három időszakból, amelyekre az orosz főserreg esetében maguk az események is tagolódtak.

I.

Az első rész azt az időszakot öleli fel, amely azzal kezdődik, hogy az osztrák kormány Császári Felségedtől segítséget kért,³⁹ s addig tart, amíg csapataink megszállták Miskolcot.⁴⁰

Ez az időszak szellemét tekintve a felkészülésé, mind a megtett intézkedéseket, mind a csapatmozgásokat illetően.

Amikor Császári Felséged seregeink hadműveleteinek tervét felvázolta, két alapelvet szögeztet le: elsőként azt, hogy hadaink nagy tömegben együttesen lépnek föl, másodikként pedig azt, hogy azokra a pontokra, vagyis oda kell irányítani őket, ahol nem fér kétség a felkelés leverésének sikeréhez.

A biztosítékot arra, hogy a dolognak véget vethetünk három hónapon belül, az jelentette, hogy Duklát választottuk annak a pontnak, ahonnan seregeink bevonultak Magyarország területére; hogy több mint 100 000 fős hadsereg⁴¹ indult meg Magyarországnak pontosan a szíve felé és a lázadók főserreg háttába, miközben önálló hadoszlopok kezdték meg együttes működésüket a végeken, Erdélytől Krakkóig, ugyanakkor Pozsonytól is megindult az osztrák hadsereg a megmentésére küldött Panyutyin tábornok hadosztályával együtt.⁴²

A feladat csak az volt, hogy biztosítsuk ennek a hatalmas tömegű embernek és lónak az ellátását. A lázongó és romba döntött ország készleteire nem lehetett számítani. Igaz, az

³⁸ A szövegben a Julianus-naptár szerint megadott dátumok után feltüntettük az általunk használt Gergely-naptár szerinti keltezését, ferde vonallal jelölve: /. Ahol a Gergely-naptár szerinti dátum kerek zárójelben szerepel, ott maga a közölt szöveg adja meg mindkét dátumot. A dőlt betűvel kiemelt szavak, mondatok az eredeti közlésben is dőlt betűvel szerepelnek. A szöveghez fűzött lapalji jegyzetek közül dőlt betűvel szedtük a Menykov által közzétett jegyzeteket. Az álló betűkkel szedett jegyzeteket a fordító írta.

³⁹ Az osztrák minisztertanács ülését követően 1849. április 21-én került sor a hivatalos segítségkérésre, május 1-jén pedig I. Ferenc József saját kezű levélben fordult fegyveres támogatásért I. Miklós orosz cárhoz.

⁴⁰ Az orosz főerők június 30-án vonultak be Miskolcra.

⁴¹ A Duklánál összevont csapatok zömét a II. és IV. gyalogoshadtestek adták. A III. hadtest Nowy Targból indult meg a határ felé, amelyet a felsorolt erők 1849. június 15. és 18. között léptek át. A megadott 100 000 fős létszám rájuk vonatkozik.

⁴² A császári főserreg, amelyhez Fjodor Szergejevics Panyutyin altábornagy Krakkóból vasúton a morvaországi Ungarisch Hradischig utazó, majd útját gyalogmenetben folytató hadosztálya Pozsonyban június 3-án és 4-én csatlakozott, Julius Haynau tábornok, főparancsnok a Vág-vidéken vívott győztes csatákat követően áthelyezte a Duna jobb partjára és június 27-én megindította a támadást Győr felé.

osztrák kormány vállalta, hogy elegendő élelmet és takarmányt készít elő,⁴³ de amikor csapataink megérkeztek Duklába, a raktárakban csak két napra való ellátmányt találtak. Szerencsére én csak annyira számítottam az osztrák hatóságok ígéreteire, amennyire az ember egy fuldokló ígéreteire számíthat, és intézkedtem saját készletek előkészítéséről és szállításáról.

Így a hadsereg át tudott kelni a Kárpátokon és eljutott egészen Miskolcig úgy, hogy az ellenség részéről, amely nem merete tartani magát állásaiban, ellenállással szinte nem is találkozott. A megerősítés és a klíma megváltozása következtében a hadsereg soraiban fellépő betegségek, végül pedig a heves kolera elcsigázták a hadsereget, és rendkívül nehéz helyzetbe hozták a kórházi felszerelés elégtelensége miatt. Az osztrák kormányzat ugyanis az orvosi ellátást illetően sem tett meg semmiféle előkészületet, ezért ha mi csupán az ő segítségével bíztunk volna, akkor az az orosz hadsereg, amelyet Ausztria a monarchia megmentésére hívott oda – ez biztosan állítható – *a minden téren mutatkozó hiányba pusztult volna bele*. Nekünk magunknak kellett gondoskodnunk mindenről, amire a hadseregnek szüksége volt, és felkészülnünk a további, határozottabb hadmozdulatokra.⁴⁴

⁴³ A Habsburg Birodalomba benyomult orosz haderő ellátására vonatkozó orosz–osztrák megállapodást csak 1849. június 10-én írták alá. Ekkor már több mint egy hónapja orosz csapatok voltak jelen Galíciában.

⁴⁴ Menykov lábjegyzete. Itt nem látszik fölöslegesnek egy korabeli feljegyzést idéznünk arról, hogy milyen helyzetben volt az orosz hadsereg Miskolcon: *„Az orosz hadsereg 1849. június 5/17-től kezdve, ahogy a Kárpátokon a nehéz átkelést végrehajtotta, a távolságot a hegyek déli lejtőjétől egészen Miskolcig 12 nap alatt tette meg. Ebből egy helyben állt 5 napig, ami arra kellett, hogy a csapatokhoz a tőlük lemaradt élelmiszert szállító szekerek csatlakozni tudjanak, következőképpen hét nap alatt 180 versztát, vagyis naponta több mint 25 versztát hagyott maga mögött. A hadseregben a június 12/24-től kezdve mutatkozó kolera iszonyatos méreteket öltött. Ahogy Kassáról útra keltünk, esős napok következtek; a járvány olyannyira elharapózott, hogy a katonák menetelés közben dőltek ki a sorokból. A napi menetek alatt mindegyik hadtestben 60-100 ember halt meg, úgy hogy az élen haladó egységeket követő oszlopoknak kellett összeszedniük a hullákat. Minden szeker betegekkal telt meg. Nagy számban kellett előfogatokat szerezni, mert a hadtestek nem százasaival, hanem ezrével szállították maguk után a betegeket és a haldoklókat. 1849. június 13-tól július 1-jéig/június 25-től július 13-ig a II., III. és IV. gyaloghadtestben kolerától 14 472 fő betegedett meg, akik közül 2102 fő valójában már a csapatoknál elhunyt. A hadsereg egy fellázadt ország közepén vonult át, ezért a csapatokat együtt kellett tartani; a mellékutak hiánya volt az oka annak, hogy a hadsereg a hatalmas szekérvonatokkal együtt egyetlen úton haladt. A lőszeres kocsik, az élelmiszert szállító szekerek és a mozgó kórház kocsijai – együtt körülbelül 3500 szekér; aztán a lakosság kocsijai, kincstári és magánfogatok követték a csapatokat[...] Egy ilyen óriási, a mindenféle tapasztalható élelemhiány miatt feltétlenül szükséges kocsisornak a felvonulása igen sok nehézséggel járt, és akkor, amikor a tréneleje elérte az új szálláshelyet, a vége az előzőt még éppen csak elhagyta. Az élelemhiány napról napra érezhetőbbé vált[...] Az osztrák törvényes hatalom a városokban és falvakban csak a mi csapataink megérkezésével állt helyre, és e hatalom hatóköre csak arra a területre korlátozódott, ahol az oroszok tábora volt, miközben az ezredek saját készletei esetenként a katonaságot követően csak napokkal később futottak be a táborokba. Élelmiszerekért pénzért nem lehetett hozzájutni. Galíciában és Magyarországon fémpezér egyáltalán nem volt forgalomban. A lakosok minden forintot papírpénzt a váltás egyszerűsítése érdekében szó szerint négy darabra szakítottak, és minden negyedrészt 15 ezüst kopejkáért. A magyaroknak volt saját papírpénzük, amelyet Kossuth kormánya bocsátott ki. A „kossutkák” azonnal meg lettek semmisítve, ahogy az orosz csapatok valahová megérkeztek, és a törvényes hatalom helyreállt. Az orosz aranyat és ezüstöt mindenhol értékelték; de ha egy katonának például volt egy rubelje,*

Debrecen elfoglalását a lázadókra gyakorolt hatás miatt különösen fontos dolognak tartottam, ezért oda indítottam a IV. hadtestet, amelyet a város lakói fogadtak is.⁴⁵

Harci cselekményekre a főhadserg esetében általában nem került sor, az ellenség ugyanis semmikor és sehol nem tartotta magát főerőinkkel szemben; a kisebb önálló oszlopok azonban, mint pl. Lüders tábornoknak a Havasalföldről Dél-Erdélybe benyomult hadteste⁴⁶ vagy Grotenhjeml tábornok Erdély északkeleti részét elfoglaló erői⁴⁷ több olyan fényes ütközetet vívtak, amelyek minden esetben a lázadókkal szembeni döntő fölényvel végződtek. Különösen Panyutyin tábornoknak a Pozsony és Komárom között mintegy blokád alatt álló osztrák hadsereg segítségére küldött hadosztálya bizonyította megjelenésével parancsnoknak, Görgeinek, hogy Oroszország valóságos, erős segítséget nyújt Ausztriának, csapataink *Perednél* tanúsított ellenálló képessége pedig meglepte a magyarokat.⁴⁸

II.

A *második* rész Miskolctól Vácig tart, az orosz hadseregnek a Dunához történő felvonulását tárgyalja. Ennek az volt a célja, hogy együttműködve a mi kikülönített oszlopainkkal és a Panyutyin tábornoktól kíségetett osztrák hadsereggel a lázadók főerőinek parancsnokát, Görgeit fegyverletételre kényszerítse.

Miskolcon hat napot töltöttem; ez nem volt elvesztegetett idő. Miután elindítottam a IV. hadtestet Debrecenbe – amely városnak az elfoglalása és seregtestünknek a mozgása ebben az irányban igen komoly hatással volt a lázadókra –, egy darabig ugyan nélkülözni kellett erőim egyharmadát, de így időt adtam a hadseregnek arra, hogy kipihenje magát, kigyógyuljon a betegségekből, és 25 napra való élelemmel is elláttam. A tiszafüredi mocsarak feltartóztatták a IV. hadtestet, ezért kénytelen voltam Tokajhoz rendelni, magam pedig anélkül, hogy beérkezését megvártam volna, úgy döntöttem, hogy a hadsereget közelebb

---

hiába nem akarta a felét elkölteni, mégis kénytelen volt az egész rubelért vásárolni, mert visszajárót sem fémpénzben, sem megbízható értékű bankjegyekben nem kapott.

P. Menykov''

Menykov ebben a lábjegyzetben a maga egykorú jegyzetét tette közzé, amelynek eredeti fogalmazványa a saját ceruzával írt kiegészítéseivel megtalálható: RGVIA. f. 167. op. 1. gy. 6. 65–66.

⁴⁵ A IV. orosz gyalogoshadtest Mihail Ivanovics Cseodajev gyalogsági tábornokkal, a hadtest főparancsnokával az élén vonult fel Debrecenhez. A város küldöttsége Cseodajev fenyegető kiáltványának hatására megjelent a hadtestparancsnok előtt és a település épségének megóvása érdekében ígéretet tett követeléseinek teljesítésére. Cseodajev csapatai 1849. július 3-án vonultak be Debrecenbe, majd július 6-án a rekvirált élelemmel és takarmánnyal megrakott szekerekkel elhagyták a várost, hogy a mocsaras tiszafüredi átkelő helyett a Tiszán Tokajnál átkelve kövessék a Pest irányába megindult orosz főoszlopot.

⁴⁶ Az orosz V. hadtest csapatai, élükön Alekszandr Nyikolajevics Lüders gyalogsági tábornokkal, a hadtest parancsnokával, 1849. június 18–20-án törtek be Erdélybe 27 000 fővel.

⁴⁷ Makszim Makszimovics Grotenhjeml altábornaggal az élén Bukovinából a Borgói- és Radnaiszoroson át 8500 fős orosz hadoszlop nyomult be Erdélybe, amelyhez mintegy 2800 főt számláló császári erő csatlakozott.

⁴⁸ Az 1849. július 20–21-i peredi csata második napjára érkezett a helyszínre Panyutyin hadosztálya, amivel a császári csapatok javára eldöntötte a csata sorsát.

viszem Pesthez, és működésemet a körülményekhez, valamint az ellenséges mozdulatokhoz igazítom. Görgői Komáromnál állt. Bármennyire is kényelmes helyzetben volt akkor (vagyis mielőtt közeledtek volna a mi seregeink), nem maradhatott a vár alatt, mert egyébként arra kényszerítettük volna, hogy bezárkózzék Komáromba, és végül letegye a fegyvert. Meg voltam győződve arról, hogy elvonul és a déli magyar erőkkel próbál meg egyesülni azért, hogy őszig elhúzza a háborút. Görgői elindulhatott vagy a Duna jobb partján *Pest* felé, átvágva magát az osztrák hadseregen, vagy a Duna bal partján *Vác* és *Cegléd* felé, vagy végül a hegyi úton a mi összeköttetési vonalunk felé.

Ezért választottam én *Hatvant* mint centrális pontot, amely *két napi járásra* van mind *Pesttől*, mind *Váctól*, és itt vontam össze nem egészen négy gyalogoshadosztályt, két lovas-hadosztályt és három irreguláris ezredet; e csapatok állományából ki kellett különíteni a szükséges létszámot összeköttetési vonalaink és készleteink fedezésére.

Ezzel a mozdulattal elvágtam előle az utat Magyarország déli része felé mind *Pesten*, mind *Vácon* át.

Görgői valóban megpróbált keresztültörni az osztrák hadseregen,⁴⁹ köszönhetően azonban a mi Panyutyin-hadosztályunk vitézségének és talpraesetségének, nem sikerült neki.

Ezt követően a Duna bal partján indult el dél felé.⁵⁰ Az osztrák főparancsnok még június 28-án (július 10-én) azt írta nekem, hogy „Görgői lerombolta az esztergomi hidat, és valószínűleg a Duna bal partján Vácnak indul el.” Báró Haynau tábornok azt tervezte, hogy „Komárom előtt hátra hagyja egyik hadtestét, amely elegendő a vár zárolására, maga pedig az összes többi seregével átkel a Duna bal partjára, hogy üldözze az ellenséget”.⁵¹

Erre az ígéretre alapozva és megkapva azt a hírt, hogy az ellenség valóban felbukkant Vácon túl, arra számítottam, hogy itt egy csapással befejezzük a háborút, mert amikor az orosz csapatok azonos erőkkel fogadják az ellenséget, akkor az osztrákok a hátában lévén megakadályozzák, hogy kiterjen a csata elől és elvonuljon, tehát a fegyver letételére kényszerül. *Vácnál* megtiltottam az ütközet megkezdését, mert az ellenséget a lovassággal *Cegléd* irányába akartam téríteni, hogy közben összevonjam erőimet, az osztrákoknak pedig adjak időt arra, hogy megjelenjenek az ellenség hátában. Ha az osztrák főparancsnok teljesítette volna ígéretét, akkor csapatai ekkorra megszállhatták volna a lázadók hadserege visszavonulásának útját. *Július 4-én (16-án) szükségesnek láttam elhalasztani a támadást a következő*

⁴⁹ Először 1849. július 2-án, amikor a túlerővel szemben sikerült is biztosítani Ószőnyön át a Buda felé vezető utat. Görgői azonban életveszélyesen megsebesült, s közben megérkezett a hír a fővezérségről július 1-jén történt leváltásáról. A válsághelyzetben a következő, kudarcot vallott áttörési kísérletet július 11-én Klapka György tábornok irányította.

⁵⁰ Görgői vezetésével a magyar főerők (az I., a III. és a VII. hadtest) július 12–13-án hagyták el Komáromot és a Duna bal partján vonultak el Vác felé.

⁵¹ A Haynau átiratából származó idézet tartalmilag pontos. Szó szerint: „... az ellenség, amely felégette az esztergomi hidat, nem sokáig tarthatja magát Komáromnál, és megpróbál a Duna bal partján eljutni Vácra [...] a vár alatt egy, a hatékony körülzáráshoz elegendő erővel rendelkező hadtestet hagyok, és összes fennmaradó csapataimmal üldözni fogom az ellenséget a bal parton.” Julius von Haynau Ivan Fjodorovics Paszkevicznek. Nagyigmánd, 1849. június 28/július 10. *Scserbatov* 1984. 368–369. o.

napra.⁵² a katonák 24 óra alatt mintegy 50 versztát tettek meg, teljesen ki voltak merülve, és csak délután fél négyre gyűltek össze Hartyánnál⁵³, ahonnan az ellenséges állásig még több mint öt verszta volt a távolság.

Tervemet balszerencsés fordulatok tették tönkre: egy részről Zassz tábornok⁵⁴ meggon-
dolatlan elbizakodottsága, más részről, és főként az, hogy báró Haynau tábornok nem telje-
sítette nekem adott ígéreteit.

Haynau báró július 1/13-án tudott arról, hogy Görgei elvonult Vác felé, de nem követte; sőt, nem küldött utána lovasságot sem; két napot felderítéssel töltött akkor, amikor már Görgei nem volt ott; és csak július 4/16-án, Komáromnál egy gyenge hadtestet hátrahagyva⁵⁵ indult el: nem az ellenség után, hanem *Budához*.

Ezzel a mozdulattal az osztrák főparancsnok nemcsak megmentette egy időre Görgeit és elnyújtotta a hadjáratot, hanem veszélyeztette a háború egész sikerét is, mert ki tudja megmondani, mi lett volna annak a következménye, ha Görgei, akinek báró Haynau tábornok adott lehetőséget arra, hogy Váctól elvonuljon és megválassza visszavonulása irányát, ahelyett, hogy Miskolc felé indul el, a hegyi utat választja, aztán visszatérve Komáromba, egyesül az ottani helyőrséggel, megsemmisíti a várat zár alatt tartó kis osztrák hadtestet, és anélkül, hogy akadályba ütközne, átviszi a háborút Ausztria vagy Csehország területére, miközben Haynau *Szeged* felé tart.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy akkoriban egész Németországban milyen volt a helyzet és a légkör.

⁵² Menykov lábjegyzete: *Hasznosnak tartom mellékelni a július 3-án/15-én Rüdiger gróf főhadsegéd csapataihoz küldött tábornoki főnöknek, Gorcsakov hercegnek az alábbi feljegyzését. Ez a feljegyzés a jövő története számára teljes egészében rámutat arra a különbségre, ami azok között az iratok között van, amelyeket a háború után vetnek papírra vagy állítanak össze, és amelyeket dob fölé hajolva, az ellenség tüzeiben írva az elővédtől küldenek.*

Július 4/16

„Engedje meg Hercegséged, hogy kifejtsem véleményemet: az ellenség már 6 órája nem fog semmihez, 1 ½ óra múlva itt lehet a 7. hadosztály, 2 óra múlva a 8., és 4 vagy 5 óra múlva a 4. hadosztály. Nem volna-e jobb megtámadni, mint ilyen előnyhöz juttatni, és [támadásunkkal a közeledő, magyar – R. I.] hátrvédet visszavonulásra kényszeríteni; noha járhat veszteséggel. A támadáshoz itt remek az állás.

Gorcsakov herceg”

A tábornagy a támadást a következő napra halasztotta.

A 4/16-ról 5/17-re virradó éjszaka Görgei megkezdte a visszavonulást Losonc felé.

(Menykovnak köszönhető, hogy ma is olvasható Gorcsakovnak ez a tépett szélű papírdarabra felírt üzenete. A mára elmosódott ceruzás sorok fölé valószínűleg maga Menykov tollal átmásolta a szöveget. RGVIA f. 167. op. 1. gy. 6. 64. Nincs dátum a papíron, a levéltárban csupán egy értelmetlen, keltezés nélküli papírdarabként őrzik. Menykov csak a Vojennij szbornyikban közölt szövegre írta rá a dátumot. Minderről részletesebben lásd *Rosonczy* 2016. 319–320. o.)

⁵³ Váchartyánnál.

⁵⁴ Grigorij Hrisztoforovics Zassz (1797–1883) altábornagy, a III. hadtest elővédjének parancsnoka.

⁵⁵ Haynau két hadtestet, Franz Schlik tábornok I. és Anton Csorich tábornok II. hadtestét hagyta hátra Komáromnál, összesen 28 000 fővel és 114 löveggel. Schlik I. hadtestét július 23-án irányította Pestre. Ezzel az osztrák erők létszáma az erőd alatt az addigiaknál kevesebb, mint felére csökkent.

Természetesen az orosz hadsereg követhette volna Görgeit, neki azonban néhány napi menet előnye lett volna, mert nem tudhattuk, hogy az ellenség nem a hegyvidéki megyékbe vonul-e, következésképpen, amíg ez ki nem derül, addig nem hagyhattuk el állásunkat, nehogy hibázzunk, és az ellenség által tönkretett átkelőhelyek, az élelem hiányában végrehajtott gyors menetek (a raktárakat kénytelenek lettünk volna hátrahagyni), mindezek a nehézségek elcsigázták volna hadseregünket, amelyet meg kellett őriznünk, mert egy ilyen esetben a magyarországi háború csak az első lépése lett volna egy fontosabb háborúnak Németországban.

És báró Haynau tábornok mindezt kockáztatta azzal, hogy nem kelt át a Duna bal partjára, három napot fölöslegesen töltött el Komáromnál, és aztán Buda felé vonult el.

A Haynau báró által előadott azon okokból, amelyek arra készítették, hogy az ellenség üldözésére vonatkozó szándékát megmátsa, csak az vált nyilvánvalóvá, hogy az osztrák főparancsnok miként értelmezi a hadviselés szabályait, ezért azokon a követelésein, hogy küldjem Grabbe tábornok oszlopát⁵⁶ Komárom körülzárolására, aztán egy hadtestet Nagyváradhoz, szavai szerint azért, hogy meggyorsítsuk a háború befejezését, már nem is tudtam csodálkozni.

Azzal egy időben, amikor a fő hadsereg a Dunához közeledett, önálló seregteteink sikerrel működtek a lázadók ellen: Lüders tábornok hadteste és Grotenhjem tábornok különítménye folytatták Erdély megtisztítását, Panyutyin tábornok hadosztálya pedig a június 20-i (július 2-i) és a június 29-i (július 11-i) csatákban Komáromnál valóban az osztrák hadsereg mentőjévé vált.

Ezt követően a hadjárat harmadik szakasza, amely a lázadók fő erőinek nyomában Váctól megtett mozdulatokkal kezdődik, és addig tart, amíg le nem tették a fegyvert, és véget nem ért a háború, a leírás harmadik részét fogja képezni, amelyet nem késlekedem majd legalázatosabban Császári felségednek bemutatni.

2. feljegyzés⁵⁷

Van szerencsém Császári Felségednek bemutatni „Az orosz seregek magyar lázadók elleni 1849-es hadműveleteinek leírása” harmadik, egyben utolsó részét.

Ez a rész a hadseregnek a lázadók fő erői nyomában Váctól megtett mozdulataival kezdődő és a fegyverletételükkel, valamint a háború befejezésével végződő időszakot mutatja be.

Váctól Görgei, köszönhetően az osztrák főparancsnok hibájának, szabadon vissza tudott vonulni. Sajnáltam, hogy nem sikerült egyetlen csapással befejezni a háborút, de meggyő-

---

⁵⁶ Pavel Hrisztoforovics Grabbe (1787–1875) altábornagy 14 000 fős, később további kb. 2400 fővel kiegészített önálló hadoszlopának a feladata az észak-magyarországi megyékben a rend helyreállítása és fenntartása, ezzel együtt pedig Nyugat-Galícia védelme volt. Haynau többször megpróbálta elérni Paszkevicznál, hogy Grabbét küldje Komáromhoz az ottani császári erők támogatására.

⁵⁷ RGIA f. 1018. op. 4. gy. 245.

zódtem arról, hogy az 1849-es magyar háborút *nem csatákkal*⁵⁸ kell eldönteni, hanem *manőverekkel*; ugyanis a lázadóknak nem voltak meg az eszközeik ahhoz, hogy a felkelést az orosz csapatokkal szemben nyílt küzdelemben védjék meg. Az osztrákok ellen sikerrel tudtak működni; de csak hadosztályunk megérkezéséig, mert hadosztályunk olyan helyzetbe hozta őket, amelyben már ellen tudtak állni a magyaroknak.

A helyzet a következő volt a váci ütközet után:

A magyarok főerei Görgei – ő volt a legtehetségesebb a lázadók közül – parancsnoksága alatt vonultak vissza, miközben gróf Rüdiger főhadsegéd követte őket.⁵⁹

Velem nem maradt több mint 22 000 fegyveres (a II. gyalogoshadtest).⁶⁰ A hátamban ott volt Dembiński egy 25 000 fős hadtesttel és fenyegette a hadaim kizárólagos élelmiszer- és hadikészletét szállító egész szekérvonatomat.⁶¹

A biztos élelmiszert csak az jelentette, ami a szekérvonaton volt, mivel az osztrákoktól a hadjárat egész ideje alatt nem kaptam semmiféle ellátmányt. Pesten Zichy gróf⁶² tíz napra való élelmiszerkészletet állított össze hadseregünk számára, és össze voltak gyűjtve szállítására az előfogatok is; az osztrák főparancsnok azonban birtokba vette az összes előfogatot és a készletek nagy részét is, mondván, hogy „*az előfogatok és a kenyér mindenekelőtt a saját hadserege számára kellenek*”; így én csak két napra való készletet kaptam.

Miután Turánál visszavetettük Dembińskit délre,⁶³ már nem számítva az osztrák hadsereg, nekem arra kellett törekednem, hogy megakadályozzam Görgei szándékainak megvalósítását. Ő a következő megfontolások alapján cselekedhetett:

1/ Az osztrák főparancsnok hibás rendelkezései következtében dönthetett egy vakmerő, de megvalósítható vállalkozás mellett, vagyis visszatér Komáromba, egyesül a helyőrséggel,

⁵⁸ Az orosz szövegben a „баталия” (batalija) szó szerepel (Menykov, 1875), ami „csatát”, „ütközetet” jelent. (Valószínűleg a lengyel „batalja” szó átvétele a 17. században. Lásd még a francia „bataille”, a német „die Bataille” szavakat.) Vadász Sándor az általa közzétett dokumentumban tévesen úgy fordította, hogy „az 1849-es magyarországi háborút nem zászlóaljakkal kell eldönteni, hanem manőverekkel”. (Vadász – Józsa 2001. 289. o.) Az eredeti szövegben azonban egyértelműen a „баталия” szó szerepel, és nem a zászlóaljat jelentő „батальон” (bataljon) szó.

⁵⁹ Rüdiger tábornok a III. hadtesttel Balassagyarmatig követte Görgeit, itt azonban Paszkevic megállította azzal, hogy vonuljon Gyöngyöshöz, és csatlakozzék a főoszlophoz. Görgei nyomában csupán egy két századból és egy kozákszotnyából álló, két löveggel ellátott lovasosztag maradt, élén Sztjepan Alekszandrovics Hruljov (1807–1870) ezredessel. Rüdiger erőteljesebb üldözést szorgalmazott, így Hruljov osztaga Zassz altábornagy parancsnoksága alá rendelve három lovasezreddel és egy lovas könnyűüteggyel lett megerősítve.

⁶⁰ Az 1849. július 16-i (tehát a július 17-i csatanap előtti) állománykimutatás szerint a Váchoz felvonult II. hadtest 25 000 főt számlált.

⁶¹ A tiszai hadseregről van szó, amelynek zöme a Perczel Mór tábornok parancsnoksága alatt szervezett tartalékhadtestből és a Józef Wysocki tábornok parancsnoksága alatt az orosz főszereg elől visszahúzódott északi hadseregből, vagyis a IX. hadtestből és a lengyel légióból állt. Mintegy 26 000 főt számlált. Hozzá tartozott még Knezić Károlynak a tokaji átkelőt és Korponay Jánosnak a tiszafüredi átkelőt ellenőrző különítménye, valamint Kazinczy Lajos hadosztálya, amely ekkor nagy távolságban, Munkács környékén volt.

⁶² Zichy Ferenc, gróf (1811–1900), az orosz hadsereg mellé rendelt hadseregfőbiztos.

⁶³ Az 1849. július 20-i lovassági ütközetben, amelyben Dessewffy Arisztid lovashadosztálya csapott össze Alekszandr Petrovics Tolsztoj altábornagy lovassági különítményével. Az ütközetet az 5.

felmorzsolja a báró Haynau tábornok által áldozatul hátrahagyott gyenge osztrák sereget, és átviszi a háborút Ausztriába vagy Csehországba.⁶⁴

2/ Ha elérte *Rimaszécset* vagy *Putnokot*, *Kassának* fordul, megsemmisíti ottani készleteinket, aztán a hegyek mentén *Munkács* felé vonul el; én ettől tartottam a legjobban. Ha ott egyesül az Északkelet-Magyarországon tartózkodó partizánokkal, betörhet Erdélybe, és akadálytalanul egyesülhet Dembińskivel meg a Dél-Magyarországon harcoló lázadókkal. Grotenhjeml altábornagynak nem lett volna elég ereje szembe szállni vele, vissza kellett volna húzódnia Besztercéhez és Bukovinát védelmeznie.

3/ Elvonulhatott *Miskolc* és *Tokaj* felé, hogy átkeljen a Tiszán túlra.

Az ellenség *Losonc* felé vette az irányt, ami mutatta, hogy nem fordul vissza Komáromnak. Következésképpen a továbbiakban csak a két utóbbi feltételezés szerint cselekedhetett.

A Losoncnak vonuló Görgeit, akit a III. hadtest lovassági különítménye követett, Grabbe tábornok oszlopa is beérthette volna, és akkor sokkal nagyobb lett volna a vesztesége, mint amilyen a valóságban végül lett.⁶⁵

Látva, hogy Görgei *Losonc* felé vonult el, és tudva egyrészt, hogy a rendelkezésre álló időt tekintve *Tokajban* a hadsereg nem tudja megelőzni, más részt pedig, hogy a hegyek között üldözni nehézségekkel és sikertelenséggel járna, arra kellett törekednem, hogy

a/ megakadályozzam dél felé történő áttörését a Duna és a Tisza között;

b/ vegyek birtokba egy tiszai átkelőt, mielőtt Görgei a túlsó parton megerősítve pozícióját, ebben megakadályozhatna; és

c/ biztosítsam a *Kassán* felhalmozott készleteket.

---

orosz gyalogoshadosztály gyors menetben történt beérkezése döntötte el.

⁶⁴ Paszkevicznek a szöveghez fűzött jegyzete:

Hogy mennyire kevésbé gondoskodott az osztrák főparancsnok Bécs biztonságáról, abból látszik, hogy Komáromnál csak 16 000 főt hagyott Csorich tábornok parancsnoksága alatt, akinek ezzel a gyenge seregettel kellett védelmeznie az Ausztriába vezető utat, fenntartania az összeköttetést báró Haynau tábornok hadseregével és 50 verstás kiterjedésben zárolnia az erős várat. A későbbiekben Komárom parancsnoka, Klapka ki is használta az osztrák főparancsnok hanyagságát.

Paszkevicz jegyzetéhez lásd. az 55. lábjegyzetet.

⁶⁵ Grabbe altábornagy valóban előrenyomult, fel is vette a kapcsolatot Zasszal, de még a Kaukázusban megromlott közöttük a viszony, így Zass semmiképpen nem akart a rangidős Grabbe parancsnoksága alá kerülni. Grabbe tulajdonképpen az előtte haladó Zassot követte. Minderről plasztikusan ír Nyikolaj Vasziljevics Iszakov (1821–1891) cári szárnysegéd *A magyarországi hadjárat 1849-ben* c. visszaemlékezésében, 420–421. o. Iszakov (1821–1891) a 27 éves szárnysegéd rövid kaukázusi szolgálatot követően századosként kezdte és alezredesi rangban fejezte be a magyar hadjáratot. Grabbe hadoszlopa mellé rendelve tanúja volt az 1849. július 28-i gesztelyi ütközetnek és Grabbe nem éppen dicsteljes működésének. Iszakov vitte Varsóból Komáromba Klapka Györgynek Görgei augusztus 11-i Rüdigerhez írt levele másolatával együtt Miklós cár üzenetét, hogy a kilátástalan küzdelemnek véget vetve hódoljon meg törvényes uralkodója előtt. – Zass július 25-én Alsó- és Felsőszolca közelében figyelte a IV. orosz hadtest és a Poeltenberg Ernő vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló VII. hadtest erőinek összecsapását, de a július 15-i váci esetből okulva nem avatkozott be, hanem elvonult, hogy csatlakozzék hadtestéhez. – Grabbét július 28-án Gesztelynél Leiningen-Westerburg Károly III. hadtestének tüzésége olyan hatásos ágyútűzzel fogadta, hogy az orosz altábornagy halottait, sebesültjeit hátrahagyva és a Paszkevicz főparancsnok által előírt útvonalat mellőzve, sebesen Putnokhoz húzódtott vissza.

Mindezt szem előtt tartva, miután elindítottam a III. hadtesttől egy könnyű osztagot Görgei után és a III. hadtestet a nagy országútra azzal fordítottam vissza, hogy követve a II. hadtestet segítse a tiszai átkelésben,⁶⁶ *magam folytattam a manőverezést Váctól Miskolchoz.*

Mivel a lázadás fő támaszát és erejét Görgei meg a serege adta, mindenekelőtt rá kellett vereséget mérni, aztán lehetett fordulni a többi haderő felé. Ezért írtam az osztrák főparancsnoknak, sőt elküldtem *Pestre* a hadsereg főszállásmesterét, Frejtag altábornagyot,⁶⁷ hogy adja elő báró Haynau tábornoknak: Jellačić bán nem lehet túlzottan nehéz helyzetben, mivel Görgei északon tartózkodik, Dembiński Pest és Szolnok között, Bem pedig Erdélyben, így sokkal előnyösebb lenne Jellačić bánhoz egy hadtestet küldeni, aztán a megmaradt összes erővel Dembiński ellen fordulni. Báró Haynau tábornok *attól tartva, hogy meg lesz fosztva az orosz hadosztálytól,*⁶⁸ mindenbe beleegyezett (július 8/20-i átirata szerint⁶⁹); de alighogy eltávolodtam a Dunától, ismét *megváltoztatta szándékát*, s magával víve Panyutyin hadosztályát, széttagolt oszlopokban elvonult *Szeged* felé,⁷⁰ és köszönhetően a Görgeit tőle távol tartó orosz hadsereg manővereinek, egy puskalövés nélkül végig tudott vonulni a Duna és a Tisza között elterülő térségen. Eközben báró Haynau tábornok akkor, amikor a lázadók főerői álltak előttem, azt javasolta nekem, hogy *osszam fel* az orosz hadsereget: küldjem egy részét *Nagyváradhoz*, a másik részét *Komáromhoz*, s ezzel egy időben működjek a Dunánál és a Tiszánál is. Igyekeztem meggyőzni az osztrák főparancsnokot ajánlatai helytelenségéről, de közben, nem várva már tőle semmilyen segítséget, nekiálltam az elfogadott terv végrehajtásának.

Hogy megakadályozzam Görgei *Kassának* vagy *Tokajnak* irányuló mozdulatát, a IV. hadtestet Miskolchoz rendeltem azzal a paranccsal, hogy Görgeit támadja oldalba, ha Kassára vetné magát, magam pedig másfél hadosztállyal Cseodajev tábornokhoz indultam. Rögtön ezt követően azért, hogy a magyar hadsereg a Miskolc és Tokaj közötti erős állásokban ne tudja tartani magát, megparancsoltam Gorcsakov herceg tábornoknak, hogy *Tiszafürednél* létesítsen átkelőt a folyón, veszélyeztetve ezzel az ellenség visszavonulását.⁷¹

A híd elkészült, és másfél hadosztály huszonnégy óra alatt átkelt a folyó bal partjára.

A terjengő hírek alapján tudtuk, hogy az ellenség még nem mutatkozott *Debrecemél*; a IV. gyalogoshadtest által végrehajtott erőszakos felderítés pedig azt bizonyította, hogy Görgei

⁶⁶ Rüdiger hadteste végül Pétervásáron és Egeren át Kerecsendhez vonult, majd 28-án ért a Tiszához.

⁶⁷ Robert Karlovics Frejtag (1802–1851) altábornagy július 19-én járt Haynaunál Pesten.

⁶⁸ Panyutyin hadosztályának az 1849. május 21-i varsói tárgyalások értelmében csak addig kellett Haynau hadserege mellett maradnia, amíg az orosz és osztrák szövetséges erők nem érnek egymás közelébe. Találkozásuk esetén a hadosztálynak vissza kellett volna térnie a III. orosz hadtesthez.

⁶⁹ Haynau 1849. július 20-i átiratának fogalmazványa: Kriegsarchiv, Wien, Alte Feldakten. Karton 1837. Hauptarmee unter Haynau 1849-7-334. Köszönöm Hermann Róbert információját.

⁷⁰ Haynau hadseregének első alakulatai július 22-én indultak el Pestről Szeged felé, ő maga július 24-én követte őket a főerőkkel.

⁷¹ Gorcsakov 1849. július 25-én délután indított támadást Korponay János ezredes Tiszafüredet védő különítménye ellen. A visszahúzódó Korponay felgyújtatta a hidat, így az oroszok a leégett híd mellett csak másnap, a felállított pontonhídon biztosították főerőiknek az átkelés lehetőségét.

még *Miskolc* közelében, *Gesztely*nél van állásban, ahonnan könnyedén *Kassára* támadhatott, és ebben a városban volt a hadsereg összes készlete.

Azért, hogy az ellenség működési területéhez összes erőimmal közelebb kerüljek, és manőverezhessek vagy a IV. hadtest irányában, vagy a körülmények kívánalmai szerint a Tiszának mindkét partján, a hidat Tiszafüredről áthelyeztettem *Csegére*,⁷² és hadtesteimet összevonva *Tokajtól* három napi menetre, *Debrecentől* pedig két napi menetre foglaltam állást. Görgei még mindig Miskolcnál volt. Egy manővert végrehajtottam Csátra, hogy határozottan visszavonulásra készítsem.⁷³

Az ellenség közben megtudva, hogy birtokunkban van már egy tiszai átkelő, erőltetett menetekkel átkelt a folyón Tokajnál,⁷⁴ és mivel nem merte főerőivel egyenesen *Debrece*nek venni az irányt, kénytelen volt *Nagylétán* át vonulni, és megmenekülése fejében *Debrece*nben odavetett egy hadtestet.

Hadseregünknek két napig tartott, hogy felvonuljon Csegéről Debrecenhez, szétverje Nagysándor hadtestét és elfoglalja Debrecent.⁷⁵

Debrecenből az élelmiszertartalék elégtelensége miatt egyedül a III. hadtestet tudtam elindítani Nagyváradhoz, és azt is úgy, hogy tizenöt napra való élelemmel csak olyan módon lehetett ellátni, ha a II. hadtest minden készletét elveszem, így a Debrecenben maradt csapatok egyik napról a másikra éltek.

Nagyvárad megszállása és csapataink gyors előrenyomulása *Arad* felé Görgei hadseregére mély erkölcsi hatást gyakorolt. Dembiński hadteste a *turai* ütközetet követően teljes visszavonulásban volt, Bem seregei Erdélyben szétverve, Görgei pedig, akit Váctól Nagyváradig követtünk, sehol nem mert megállni, így az orosz hadsereg *csupán a manőverével* elérte, hogy világosan belássa a további küzdelem lehetetlenségét.

Július 27-én (augusztus 8-án) parlamenterként Poeltenberg bárót küldte hozzám;⁷⁶ [akit] azzal a válasszal küldtem vissza, hogy a lázadók az osztrák főparancsnokhoz forduljanak,

⁷² A pontonhíd mintegy 20 kilométerre északabbra történő áthelyezésére vonatkozó parancsot Paszkevicz, aggódva utánpótlási vonaláért és Cseodajev IV. hadtestéért, valamint Grabbe és Dmitrij Jerofejevics Oszten-Szaken tábornok (1789 –1881) közeledő különítményeieért, július 29-én adta ki.

⁷³ Paszkevicz Tiszacsegénél hátrahagyva a III. hadtestet, a II. hadtesttel július 30-án indult el Mezőcsátra azzal a céllal, hogy Cseodajevvel együtt Görgeit kiszorítja a Hernád mögötti állásból és visszaveti a Tiszántúlra. Attól tartott ugyanis, hogy a magyar erők északnak fordulnak. Hejőpápiban volt, amikor jelentették neki, hogy Görgei elhagyta állásait és Tokajnál megkezdte az átkelést a Tiszán, így visszafordult a II. hadtesttel Csegére.

⁷⁴ Görgei a feldunai hadsereggel 1849. július 29-én kelt át a Tiszán.

⁷⁵ 1849. augusztus 2-án Debrecennél Paszkevicz főerőivel mért vereséget Nagysándor József tábornoknak a feldunai hadsereg oldalvédét adó I. hadtestére. Paszkevicz Debrecennél a leírtakkal ellentétben döntő csatára készült, és csak az ütközet vége felé tudta meg, hogy nem Görgei teljes hadereje áll vele szemben.

⁷⁶ A magyar hadikövetek, Poeltenberg Ernő vezérőrnagy és Beniczky Lajos alezredes 1849. augusztus 8-án Rüdiger tábornok ártándi főhadiszállására érkeztek meg, innen azonban nem mehettek tovább Paszkevicz főparancsnokhoz, akinek debreceni főhadiszállására Rüdiger küldött jelentést érkezésükről. (Poeltenbergnek nem bárói, hanem lovagi rangja volt.)

és törvényes kormányuknak adják meg magukat.⁷⁷ Amikor azonban Görgei július 31-én (augusztus 12-én) azt írta Rüdiger grófnak: „*ünnepélyesen kijelentem, hogy inkább fogom egész hadtestemet egy bármekkora túlerő elleni kétségbeesett csatában megsemmisíttetni engedni, mintsem osztrák csapatok előtt tegyem le feltétlenül a fegyvert*”,⁷⁸ akkor én, hogy véget vessek a háborúnak, elfogadtam feltétlen megadását.

Augusztus 1-jén /13-án Görgei hadserege 30 000 fővel és 140 löveggel, valamint 30 000 lőszerrel⁷⁹ letette a fegyvert.

Görgei példáját követve a magyar haderő többi seregszámának nagy része is megadta magát.

Erdélyben Grotenhjeml tábornok különítménye és Lüders tábornok hadteste fényes győzelmeket arattak a lázadók fölött. Az osztrák hadsereg *Szegednél* és *Temesvárnál* vívott csatát.⁸⁰ Ezek a küzdelmek a vitéz osztrák katonának hoztak dicsőséget és vele együtt Panyutyin tábornok hadosztályának, amely Temesvárnál időben a helyszínre érve megállította az ellenséget akkor, amikor az már megkerülte az osztrákok balszárnyát és hátukat fenyegette.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a lázadók hadserege demoralizálódott: Bem erőit Erdélyben Lüders tábornok szétverte; a Turánál visszavert Dembiński hátrafelé húzódtott Perczel és Wysocki csapatainak maradékaival, amelyek korábban is olyan gyengék voltak, hogy bár a hadjárat kezdetétől fogva ott jártak előttünk, de nem hogy támadni, tartani is képtelenek voltak magukat.

Ugyanekkor Csorich hadteste, amelyet báró Haynau tábornok otthagyt Komáromnál, az osztrák főparancsnok áttekintő képessége hiányának esett áldozatul. Klapka, a vár helyőrségének parancsnoka kitörést végrehajtva⁸¹ vereséget mért Csorich ötvenversztás távol-ságon széthúzott hadtestére; elindult Pozsonyhoz, és tudott volna, akart is, új hadsereget gyűjtve Bécsnek vonulni. Klapka további tevékenységét csak az orosz seregek Nagyváradhoz történt felvonulása, majd Görgei azt követő megadása és a lázadók bandáinak mindenféle megtörtént szétszórása állította le.⁸²

Ilyen módon a magyar háború nyolc hét alatt be lett fejezve. Lehetséges, hogy sokan nem ezt várták; én azonban mindig azon az állásponton voltam, hogy a magyar hadjáratot *három*

⁷⁷ A tárgyalásokat elutasító, ismert írásos választ a magyar hadikövetségnek Paszkevicus utasítása alapján 1849. augusztus 9-én Rüdiger írta meg. Közli: *Görgey* 1988. II. k. 405–406. o.

⁷⁸ Görgei ismert levele Rüdigerhez Ó-Aradon, augusztus 11. este kilenc órakor kelt. Közli: *Katona* 2003. 292–293. o.

⁷⁹ Paszkevicus jegyzete: *Amikor Görgei hadserege megadta magát, átvettünk: 28 063 tüzérségi lőszer, 158 felszerelt rakétát és 34 500 puskatöltényt.* Görgei 29 838 fővel, 9794 lóval és 144 löveggel adta meg magát.

⁸⁰ Pontosabban Szőregnél 1849. augusztus 5-én és Temesvárnál augusztus 9-én.

⁸¹ A komáromi várőrség csapatai 1849. július 30-án és 31-én a Duna bal partján, majd augusztus 3-án a jobb parton is áttörték az ostromgyűrűt. Elűzve a császári hadtestet Győrig nyomultak előre, ahová Klapka 6-án vonult be. Bécs és a császári főerők között ezen a vonalon napokra megszakadt az összeköttetés.

⁸² A valóságban Klapka az 1849. augusztus 9-i temesvári vereségről értesülve már augusztus 13-án elrendelte Győr feladását és erőinek visszavonását Komáromba.

hónapon belül be kell fejezni, méghozzá úgy, hogy hadseregünket a lehetséges mértékben megkíméljük, Európában ugyanis akkoriban olyan volt a helyzet, hogy a háború Magyarországon egy nagy európai háborúnak csak a kezdete lett volna. Nekem készen kellett állnom arra, hogy ugyanezzel a hadsereggel Németországba vonuljak.

Annak, hogy ez a háború hamarább nem ért véget, azok az akadályok az okai, amelyekkel az orosz hadsereg szövetségesi részéről találta magát szembe, mert *először*: bár a konvenció⁸³ értelmében Ausztria magára vállalta a hadsereg élelmezésének és a kórházaknak az ügyét, de sem kórházak, sem élelmiszer nem volt előkészítve; *másodszor*: az osztrák főparancsnok ahelyett, hogy a közös tervnek megfelelően együttműködött volna az orosz hadsereggel, követte volna az ellenség főerőit, törekedett volna arra, hogy bekerítse, amit bár nekem kétszer is megígért, de kétszer nem is tartott be, először Komáromtól Pesthez vonult, majd másodszor Pestről Szegedhez.

A magyar háború ilyen gyors és szerencsés befejezése az orosz hadsereg műve. Az osztrák főparancsnok azonban nem így gondolta. Báró Haynau tábornok a 9. hadijelentésben azt állította, hogy a magyar háború *kizárólag* az osztrák hadsereg erőfeszítéseinek és vitézségének köszönhetően ért véget. Az orosz hadseregről ebben a hadijelentésben *egy szó sem esik*.⁸⁴

Elismerem az osztrák katona értékét; az orosz hadseregnek ugyancsak nincs szüksége dicséretre: tettei ismeretesebbek voltak már a magyarországi hadjárat megelőző időkhöz is; az igazság és a történelem kedvéért azonban báró Haynau tábornoknak fel lehet idézni, mi hogyan történt.

1849 márciusában az Osztrák Monarchia a pusztulás szélén állva fordult segítségért Császári Felségedhez.

A katonai előkészületek időt igényeltek; közben áprilisban az osztrák hadsereg nehéz helyzetbe került. Miután egész Magyarországot elvesztette, Pozsony és Komárom között azzal volt kénytelen számolni, hogy hamarosan Bécs is bevehető a lázadók. Nem volt elég ereje ahhoz, hogy ezt megakadályozza, az osztrák kormány pedig csapatokat kérve egyik táviratot küldte nekem a másik után.

A hadjárat tervében nem szerepelt az, hogy kiküldött orosz csapatot küldünk az osztrák hadsereghez, erre külön parancsot akkor nem is kaphattam volna előbb, mint 12 nap elteltével, mert Császári Felséged Moszkvában volt. Tudva azonban, hogy Császári Felséged milyen nagylelkűséggel jelentette ki készségét szövetségesi megmentésére, és látva, hogy az Osztrák Birodalom milyen veszélyes helyzetben van, úgy döntöttem, hogy Panyutyin 15 000 fős kombinált hadosztályát 48 löveggel útnak indítom vasúton.⁸⁵

⁸³ Az 1849. június 10-i orosz–osztrák megállapodás.

⁸⁴ Haynau a 9. hadijelentést a háború befejezéséről 1849. augusztus 18-án adta ki Temesváron, valóban úgy, hogy benne a szövetséges orosz haderőnek a győzelemhez történt hozzájárulásáról egyetlen szót sem ejtett.

⁸⁵ Paszkevicz az osztrák kormányzat sürgetésére I. Miklós előzetes jóváhagyása nélkül indította el gyorssegélyként Panyutyin hadosztályát Bécs támogatására. A hadosztály első alakulatai 1849. május 10-én szálltak vonatra Krakkóban, de Bécs helyett csak Ungarisch Hradishig utaztak.

Az ideiglenes kormány hibája – miszerint azt követelte Görgeitől, hogy előbb vegye be Budát, majd utána vonuljon Bécsnek – és az orosz csapatok megjelenése megmentette a fővárost⁸⁶ és a monarchiát. Panyutyin hadosztályának megérkezése lelket öntött az osztrák hadseregbe, és Görgeinek megmutatta, hogy Oroszország *valóságos, erős segítséget* nyújt Ausztriának, a Perednél és Komáromnál megvívott csatákban pedig Panyutyin hadosztálya megmentette az osztrák seregeket.

Az osztrák hadsereg mindazonáltal, az orosz hadosztály segítsége ellenére is, szinte blokád alatt állt Komáromnál egészen addig, amíg nem szabadították ki onnan közeledésükkel az orosz főerők, amíg nem került sor Debrecen elfoglalására,⁸⁷ és amíg Lüders és Grotenhjeml mozdulataikkal nem vonták magukhoz Bemet.

Beérkezésünk előtt a lázadók hadserege mintegy 190 000 főt számlált, 350 fogatolt löveggel rendelkezett,⁸⁸ és tele volt lelkesedéssel, annak következtében, hogy szakadatlan győzelmeket aratott az osztrákok fölött.

Csapataink Duklától Debrecen és Pest felé történő felvonulásával szétválasztottuk a magyarokat, és az erősebb ellenség, Görgei ellen kellett fordulnunk.

Amikor Görgei arra kényszerült, hogy elhagyja Komáromot, láttuk, hogyan mentette őt meg az osztrák hadsereg tétlensége.

Báró Haynau tábornok azzal, hogy eltért a hadművelési tervtől és külön működött, mind a maga hadserege, mind a birodalom sorsát kockáztatta, mert: a/ lehetővé tette Görgei számára, hogy kitérjen az orosz seregekkel vívandó ütközet elől; b/ Pesthez vonult, onnan pedig széttagolt oszlopokkal Szegedhez úgy, hogy Bécs védelmére és Komárom körülfoglalására egy gyenge seregetstet hagyott hátra, amely a későbbiekben szét is lett verve; c/ *vaktában* Temesvárhoz vonult, ahol beleütközhetett volna Görgeibe is, akinek Dembińskivel egyesülve mintegy 60 000 embere és 200 lövege is lehetett volna, és átkelve a Maroson vereséget mérhetett volna báró Haynau tábornokra, mielőtt Rüdiger gróf négy napi menetrelévő hadteste és a hat napra tartózkodó főerők megérkezhetek volna a segítségére.

Ausztria szerencséjére Görgei abban a meggyőződésben, hogy nem képes megküzdeni az orosz hadsereggel, megadta magát, és ezzel véget ért a háború.⁸⁹

Amikor az osztrák főparancsnok összeállította a 9. hadijelentést, elfeledkezett arról, hogy 1/ Panyutyin hadosztálya két alkalommal mentette meg hadseregét; 2/ hogy csak az orosz

⁸⁶ Bécset.

⁸⁷ Itt Debrecennek a IV. orosz hadtest által történt július 3. és 6. közötti megszállásáról van szó.

⁸⁸ A magyar hadsereg létszámára vonatkozóan csak becslések vannak. A legpontosabbnak látszó becslés szerint az összlétszám 150 000 fő lehetett, 464 táborig és 393 várlöveggel. Hermann 1998. 232–235. o.

⁸⁹ Menykov lábjegyzete: *A magyar hadjárat, amely az ellenséges hadseregnek az orosz csapatok előtti feltétlen fegyverletételének ragyogó eseményével fejeződött be, a Kárpátokon történt átkelésétől Görgei hadseregének megadásáig nyolc hétig tartott, és csapataink, amelyek április 23-án/május 5-én lépték át a határt, hogy segítséget nyújtsanak Ausztriának a magyarországi felkelés elfojtásához, szeptember 25-én/október 7-én, az ideiglenesen Magyarországon maradt erők kivételével, visszatértek a Birodalom területére. A Magyarországon és Erdélyben folytatandó hadműveletekre kijelölt csapatok létszáma 191 587 fő volt, mellette 59 929 lóval. A hadjárat során*

főserg közeledése szabadította ki abból a blokádszerű helyzetből, amiben Komárom alatt volt; 3/ hogy ha Görgei Komárom után nem ütközött volna bele az orosz hadseregbe Vácnál, hanem egyesült volna Dembiński csapataival, akkor a háború teljesen más fordulatot vett volna; 4/ az osztrák hadsereg olyan helyzetben volt, hogy báró Haynau tábornok még augusztus 1-jén (13-án), tehát azon a napon, amikor a lázadók letették előttünk a fegyvert, sem tartotta lehetségesnek, még a temesvári csata után sem, hogy folytassa a támadó mozdulatot, mert Görgei hadserege közel volt, ezért kitartoán kérte Rüdiger grófot, hogy egyesüljön vele; 5/ hogy Görgei 30 000 emberrel, 140 löveggel és 30 000 lőszerrel adta meg magát, következőképpen, ha a többi seregstet nem számítjuk is, tartani tudta volna magát az osztrákokkal szemben, és 6/ hogy végül a 150 000 fős orosz hadseregnek már létszámánál fogva is nagyobb hatással kellett lennie a háború befejezésére, mint báró Haynau tábornok parancsnoksága alatt 45 000 osztráknak.⁹⁰

Az osztrák főparancsnok szövetségeseinek, akik a veszély perceiben segítséget nyújtottak széteső-félben lévő hazájának, nem mondott nekik kijáró köszönetet.

Egyébként az után, ami *Arad* vára megadása során történt, semmin nincs mit csodálkozni. Báró Haynau tábornok miután kijelentette, hogy beleegyezik a megadás feltételeibe, titokban azt írta gróf Schlik tábornoknak: „*akadályozza meg a kapitulációt, amelyről az oroszokkal megállapodtak; ha kell, használjon fegyvert, annál is inkább, mert mi (osztrákok) erősebbek vagyunk.*”

Az Arad vára megadásának során felmerült félreértések miatt közleményünkhöz mellékelünk három érdekes dokumentumot: a varsói herceg, tábornagy 1849. augusztus 9-én/21-én kelt 745. számú levelét az osztrák főhadiszállásra beosztott Berg főhadsegédhez; augusztus 11-én/23-án írt francia nyelvű levelét (orosz fordítással együtt) bécsi diplomáciai képviselőnkhez, Medem grófhhoz,⁹¹ és Medem grófnak a kancellárhoz, Nesselrode grófhhoz⁹² küldött táviratának kivonatát.

---

kidőlt a sorból: elesett – 543 fő, megsebesült – 1670 fő, akik közül sebesülése következtében elhunyt 313 fő. Június hónapban a hadra kelt hadseregben felütötte fejét a kolera; legsúlyosabban június 8/20-tól augusztus 18/26-ig tombolt. Ebben a betegségben 20000-en betegedtek meg, közülük meghalt – 7819 fő. Más betegségekben megbetegedett 8735 fő, közülük meghalt – 3209 fő. A magyar hadjárat alatti összes veszteségünk így 13 554 fő volt. („Az orosz seregek magyar lázadók elleni 1849-es hadműveleteinek leírása”, 414. o.) Menykov összesítése hibás. Ha összeadjuk az általa a halottakra megadott számokat: elesett 543 fő + a sebesültek közül elhunyt 313 fő, kolerában meghalt 7819 fő, egyéb betegségekben elhunyt 3209 fő, akkor a végeredmény 11 884 fő. (Menykov tévedésből ehhez a számhoz hozzáadhatta az összes sebesült létszámát, így jött ki neki a 13 554 fős veszteség: 11 884+1670.) Tehát elhunytakban az oroszok összvesztesége nem érte el a 12 000 főt.

⁹⁰ Paszkevicz a magyarországi főhadszíntérre vonatkozó adatokat ad meg. Haynau dunai hadserege összesen 71 000 főt számlálhatott és 288 löveggel volt ellátva.

⁹¹ Pavel Ivanovics Medem, gróf (1800–1854), bécsi orosz követ.

⁹² Karl Vasziljevics Nesselrode, gróf (Karl Robert von, 1780–1862), orosz kancellár és külügyminiszter.

A varsói herceg, tábornagy levelei

I.

Berg főhadsegédnek

1849. augusztus 9/21. 745. sz.

Kérem Főméltóságodat, magyarázza meg, hogy mind ez ideig miért nem tett jelentést nekem arról a parancsról, amelyet a főparancsnok, báró Haynau tábornok adott gróf Schlik tábornoknak, miszerint *akár nyílt erővel is* akadályozza meg az Arad várának átadására vonatkozóan megállapított feltétel teljesítését, és amely később vissza lett vonva, és mindazon részletekről, amelyek ezt a fontos körülményt érintik. Az, hogy ez Főméltóságod előtt ismeretes volt, kiderül az Ön Buturlin vezérőrnagyhoz⁹³ címzett leveléből, amelyben szó van erről. Várom e tárgyra vonatkozó tájékoztatását, hogy beszámolhassak róla Őfelségének, a Cárnak.⁹⁴

II.

Medem grófnak⁹⁵

Nagyvárad, 1849. augusztus 11. (23.)

Szükségesnek tartom a legbizalmasabban tájékoztatni Excellenciádat egy olyan eseményről, amely akkor történt, amikor Arad vára megadta magát csapatainknak. Bár ennek az esetnek nem volt következménye – köszönhetően egy osztrák tábornok okos és nemes eljárásának mindazonáltal a cári udvar bécsi képviselőjének tudnia kell róla, már csak azért is, hogy megismerje annak a személynek a jellemét, akivel közvetlen kapcsolatban kellett lennünk, és akivel, könnyen lehet, hogy a jövőben csapatainknak együtt kell működniük olyan körülmények között, amelyeket jelen pillanatban még nem lehet előre látni.

Görgei megadási szándékának következtében az aradi helyőrség felajánlotta, hogy a várat átadja az orosz csapatoknak, ezért Buturlin tábornokot el is küldtük a vár átvételére a várparancsnokhoz azzal, hogy ígérje meg mind neki, mind a helyőrségnek ugyanazon feltételeket, amelyeket Görgei csapatainak nyújtottunk; vagyis a tisztek megtarthatják tulajdonukat, a helyőrség pedig a fegyver letétele után orosz konvoj kíséretében útra kel, hogy Görgei fogoly seregéhez csatlakozzék.

⁹³ Szergej Petrovics Buturlin (1803–1873) orosz vezérőrnagy, az aradi vár átadását eredményező tárgyalások vezetője.

⁹⁴ Paszkevics és Berg viszonya a hadjárat idején rossz volt. Paszkevics, ahogy ez a levélrészlet is mutatja, azzal vádolta Berget, hogy az osztrák érdekeket képviseli vele szemben.

⁹⁵ Menykov az iratot franciául és orosz fordításban is közli, megjegyezve, hogy az eredeti dokumentumon Paszkevics saját kezű aláírása: „a varsói herceg” szerepel.

Bizonyos egyeztetések után a helyőrség 3900 emberrel, köztük 147 tiszttel egy évre való hadiszerrel és tüzérségi készlettel ellátva elfogadta az előbb ismertetett feltételeket, és 48 órát kapott arra, hogy felpakolja vagyónát a számára odaküldött szekerekre.

Meg kell jegyezmem, hogy akkor, amikor erről a feltételről megtörtént a megállapodás, Aradnál mindössze 2 orosz huszárszázad és 50 kozák tartózkodott,⁹⁶ miközben ott volt Schlik tábornok egész hadteste, amely legalább 12 000 fővel zárta körül a várat.⁹⁷ Ennek ellenére, amikor az osztrák tábornok a Buturlin tábornok odaérkezése előtti napon a vár feladását követelte, azt a választ kapta, hogy a helyőrség hamarabb felrobbantja magát és a levegőbe röpi, mintsem az osztrák csapatok előtt megnyissa a kaput. Miután Arad megadásának feltételeiről megtörtént a megállapodás, Buturlin tábornok elindult, hogy Schlik tábornokot tájékoztassa róla. Az utóbbi ettől a fordulattól nagyon ingerült lett, szidalmazni kezdte a felkelőket; de szembesülve azzal, hogy a dolgok általános menetére milyen előnyös hatással lesz egy ilyen fontos és jól védhető pontnak, mint Aradnak a megadása, nem habozott, hogy a kapitulációt bevégzett tényként ismerje el. Az osztrák tábornok, miután megnyugodott, rendkívül szívélyes fogadtatásban részesítette Buturlin tábornokot.

Buturlin tábornok, hogy a megkötött kapitulációs megállapodás fontosságát érzékeltesse, kihasználva a végrehajtására szánt 48 órát, megjárta Temesvárt, és aradi megbízatásának végső eredményéről tájékoztatta az osztrák hadsereg főparancsnokát, Haynau bárót, először Berg tábornok jelenlétében, másodszer pedig minden részletről beszámolva Magyarország császári biztosa, Zichy gróf jelenlétében, akinek a társaságában Buturlin tábornok Temesvárra érkezett. Haynau báró Schlik tábornoknál könnyedebben vette tudomásul a hírt, nyájas bókokkal halmozta el Buturlin tábornokot, akit azzal bízott meg, hogy adja át nekem legszívélyesebb üdvözléseit; azt mondta, helyét nem hagyhatja el, hogy találkozzék velem, bármennyire is szeretne; hozzám küldi Liechtenstein herceget, tábornokot,⁹⁸ pontosan azért, hogy köszöntson engem sikeres operációim eredményeiért. Mindez Zichy gróf jelenlétében történt; Buturlin tábornok némi időt töltött Temesváron, majd elbúcsúzott Haynau bárótól, s még ugyanazon éjjelen visszatért Aradra, hogy a megállapított feltétel alapján fogadja a vár kapitulációját a következő nap délutánján. Az erre kijelölt napon, augusztus 5-én/17-én reggel Buturlin tábornok legnagyobb meglepetésére megtudta, hogy Schlik tábornok Haynau bárótól kapott egy saját kezűleg írt parancsot, amelyben az állt, hogy akadályozza meg az Arad helyőrségével megkötött kapitulációs megállapodás végrehajtását, a helyőrséget az osztrákok hadifoglyaiként tartóztassa fel Aradon, és a helyőrség ingóságaival megrakott szekereket foglalja le.

Schlik grófban szembekerült egymással a kötelességtudó beosztott és a becsületes ember, nem tudta, mit tegyen, kerülő úton értesítette Buturlin tábornokot, minden bizonnyal azzal a céllal, hogy lássa, mit tesz az utóbbi, ha ezt a parancsot közlik vele. Buturlin tábornok nem tétovázott, hanem azt válaszolta Zichy grófnak, hogyha ezt a parancsot hivatalosan közlik vele,

⁹⁶ Ennek a lovaskülönítménynek a parancsnoka a szövegben már szerepelt Hruljov ezredes volt.

⁹⁷ A valóságban az osztrák I. hadtest létszáma 9000 fő volt.

⁹⁸ Paszkevicz nagyváradi főhadiszállására Haynau Friedrich von und zu Liechtenstein herceget (?–1885), cs. kir. altábornagyot küldte.

ő azon nyomban tájékoztatja róla Arad parancsnokát, lévén az osztrák hatóságoktól akadályoztatva lenni abban, hogy szavát megtartsa, és ez alól a várparancsnokot is fölmentve teljes szabadságot ad neki, hogy saját belátása szerint folytassa a védekezést.

Három óra elteltével Schlik gróf két orosz tiszt útján, akik közül az egyik Barjatyinszkij herceg volt, a hadügyminiszter segédtisztje,⁹⁹ kapott egy második saját kézzel írt és le nem pecsételt feljegyzést Haynau bárótól, aki abban az értelemben változtatta meg előző parancsát, hogy a helyőrséget meg kell hagyni az orosz tábornok rendelkezésében, de a helyőrség ingóságaival egyetlen szekér sem távozhat. Az ezzel a cédulával útnak indított tisztek azt a parancsot kapták, hogy bármi áron érjenek három órán belül Aradra; ezt pontosan teljesítették is, mégpedig olyan gyorsasággal, hogy egyik lovuk útközben ki is múlt.

Schlik tábornok, akihez időközben megérkezett Buturlin tábornok és kategorikus választ követelt tőle arra a kérdésére, hogy megengedi-e vagy sem az általa megkötött kapitulációs megállapodás végrehajtását, bizalmasan megmutatta neki mind a két Haynau bárótól kapott parancsot. Az elsőben többek között az is benne volt, hogy „*meg kell akadályozni az oroszok által megkötött kapitulációs megállapodás végrehajtását, ha szükséges, akár a fegyverek erejével is, ami annál inkább könnyű*”, mint naiv módon le volt írva, „*mert mi vagyunk az erősebbek.*” Amikor Schlik tábornok a fent kiemelt kifejezéseket a német nyelvű parancsból franciára fordította a kezében tartott papírlapról, azt mondta Buturlin tábornoknak: „Lássa be, tábornok, hogy én néhány órán át, lehet, hogy Európa sorsát tartottam a kezemben!...” De akármi is történjék, tette hozzá, inkább hadbíróság elé állok, mint oka legyen annak, hogy egy becsületesen fellépő orosz tábornok kénytelen legyen adott szavát megszegni. Cselekedjék úgy, ahogy tud, megígérem, hogy semmiben nem fogom akadályozni.

Megismételve nagyméltóságodnak, hogy jelen közlés teljes mértékben bizalmas, kötelességemnek tartom tájékoztatni, hogy mindezt Őfelsége, a cár tudomására hoztam.

Fogadja stb.

III.

Medem gróf 1850. június 27-én (július 9-én)¹⁰⁰ kelt, gróf Nesselrode kancellárhoz intézett sürgönyének kivonata

(fordítás francia nyelvből)

A miniszterek tanácsának javaslata szerint Ferenc József császár július 6-i parancsával Haynau báró gyalogsági tábornokot kegyeskedett felmenteni a III. hadsereg főparancsnoki tisztségéből és a Magyarországon bevezetett hadiállapot idejére az ezzel együtt járó hatáskörből.

⁹⁹ Valószínűleg Anatolij Ivanovics Barjatyinszkij hercegről (1821–1881), 1867-től orosz altábornagyról van szó.

¹⁰⁰ Haynau leváltására előző nap, 1850. július 8-án került sor.

RÖVIDÍTÉSEK

f.	fond (фонд)
gy.	gyelo (дело, iratcsomó, őrzési egység)
op.	opisz (опись, jegyzék)
RGIA	Российский государственный исторический архив: РГИА (Oroszországi Állami Történelmi Levéltár), Szentpétervár
RGIA f. 1018. op. 4.	РГВИА ф. 1018. оп. 4. „Всеподданнейшие” доклады И.Ф.Паскевича-Эриванского, записки разных лиц и другие документы по разным вопросам управления Царством Польским (переформирование польской армии, организация борьбы с антиправительственными выступлениями и другое). Материалы о подавлении Венгерской революции 1849 г. „Всеподданнейшие” записки И.Ф. Паскевича-Эриванского, переписка его с разными лицами и другие документы об учреждении и деятельности Главного военного суда. – I. F. Paszkevicz-Erivanszkij „legalázatosabb” jelentései, különböző személyek feljegyzései és egyéb iratok, amelyek a Lengyel Királyság igazgatásával kapcsolatos különféle kérdésekkel (a lengyel hadsereg átszervezése, a kormányzatellenes fellépések elleni küzdelem megszervezése stb.) foglalkoznak. Az 1849. évi magyar forradalom leverésére vonatkozó iratok. I. F. Paszkevicz-Erivanszkij „legalázatosabb” feljegyzései, különböző személyekkel folytatott levelezése, és egyéb, a Legfelsőbb Hadbíróóság megalapításával és működésével kapcsolatos iratok.
RGVIA	Российский государственный военно-исторический архив: РГВИА (Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltár), Moszkva
RGVIA f. 167.	РГВИА ф. 167. Меньков, П.К. (Menykov, P. K.)
RGVIA f. 167. op. 1. gy. 6.	РГВИА ф. 167. оп. 1. д. 6. Документы собранные Меньковым по истории венгерской войны (A magyar háborúra vonatkozó, Menykov által összegyűjtött iratok)
RGVIA f. 167. op. 1. gy. 7.	РГВИА ф. 167. оп. 1. д. 7. Документы подобранные Меньковым (Menykov által összegyűjtött iratok.)

- RGVIA f. 167. op. 1. gy. 8. РГВИА ф. 167. оп. 1. д. 8. Переписка Менькова и документы подобранные им о Венгерском походе 1849 г., о польском восстании ... (Menykov levelezése és általa összegyűjtött iratok az 1849. évi magyar hadjáratról, a lengyel felkelésről ...)
- RGVIA f. 846. РГВИА ф. 846. Военно-ученый архив генерального штаба (A tábornokar hadtudományi levéltára)
- RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5337. РГВИА ф. 846. оп. 16. д. 5337. Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849 г. Сост. Меньков полковник генерального штаба. Рукопись. (Az orosz hadaknak a magyar lázadók ellen 1849-ben folytatott hadműveletei. Összeáll. Menykov tábornokari ezredes. Kézirat.)
- RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5340. РГВИА ф. 846. оп. 16. д. 5340. Копии переписки разных начальствующих лиц (Különböző parancsnokok levelezésének másolatai. Belső cím: Из бумаг Менькова. Переписка 1849 г. Menykov dokumentumai közül. Levelezés az 1849. évből)
- RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5341. РГВИА ф. 846. оп. 16. д. 5341. Письма Берга и других начальствующих лиц к Паскевичу. Копии. (Berg és más parancsnokok levelei Paszkevicshoz. Másolatok.)
- sz. szám

BIBLIOGRÁFIA

- A magyarországi hadjárat 1849. A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Vál. *Rosonczy Ildikó*. Jegyz. *Katona Tamás – Rosonczy Ildikó*. Ford. *Gerencsér Zsigmond és Rosonczy Ildikó*. Budapest, 1988.
- Görgey* 1988. *Görgey Artúr*: Életem és működésem. I–II. k. *Görgey István* fordítását átdolgozta, a bev. és a jegyz. írta *Katona Tamás*. Budapest, 1988.
- Hermann* 1998. *Hermann Róbert*: A nyári hadjárat (1849. június–augusztus). In: A szabadságharc katonai története. Szerk. *Bona Gábor*. Budapest, 1998. 231–271. o.
- Katona* [2003]. *Katona Tamás*: Az aradi vértanúk. Összegyűjt., a szöveget gondozta, a bev. írta *Katona Tamás*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, [2003].
- Kosáry* 1994. *Kosáry Domokos*: A Görgey-kérdés története. I–II. k. Budapest, 1994.

- Menykov* 1897. Воспоминания о князе варшавском графе Паскевиче Эриванском. Отрывок из дневника П. К. Менькова. Сообщил А. М. Зайончковский. Русская старина, XXVIII. (1897) 2. sz. 233–252. o.
- Menykov* 1898. Записки Петра Кононовича Менькова в трех томах. Ред. А.М. Зайончковского. С-Петербург, 1898. Т. I. Дунай и немцы (Восточный вопрос 1853–1855). Т. II. Исповедь П. К. Менькова. Дневник. 1833–1875. Т. III. Сборник статей: Материалы, относящиеся к Венгерской войне 1849 года; Материалы к Польскому восстанию 1863–1864 годов и др.
- Rosonczy* 2016. *Rosonczy Ildikó*: Kinek a kudarca? Az oroszok az 1849. július 15–17-i váci csatáról. In: *Uő*: Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért. Tanulmányok I. Miklós 1849-es magyarországi beavatkozásáról. Budapest, 2016. 297–340. o.
- Scserbatov* 1984. *Scserbatov, Alekszandr Petrovics*: Paszkevics Magyarországon. Ford. *Gerencsér Zsigmond*. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1984.
- Tragor* 1908. *Tragor Ignác*: Vác története 1848–49-ben. Vác, 1908.
- Vadász – Józsa* 2001. Az 1849-es cári intervenció Magyarországon. Szerk. *Vadász Sándor*. A bevezető tanulmányokat írta *Józsa Antal – Vadász Sándor*. Budapest, 2001.
- Wacquant* 1900. *Wacquant, Anatole* [*Strobl von Ravelsberg, Ferdinand*]: Die ungarische Donau-Armee 1848/49. Breslau, 1900.

Ildikó Rosonczy

GENERAL PASKIEVICH AND MILITARY HISTORIAN MENKOV ON THE
CAMPAIGN IN HUNGARY IN 1849

(Abstract)

The author of the work entitled *Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarischen Rebellen im Jahre 1849* is according to the front page is a Russian colonel named H. v. N., and several bibliographies identify him as H. (Heinrich) von Neidhardt. However, the real author of the publication is Lieutenant Colonel Pjotr Kononovich Menkov whose work entitled *Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849-м году* the Russian edition of which also omitted the real name of the author, as the official narrative of the Russian government and military leadership was also published in German language by the order of Tsar Nicolas I in Berlin, 1851. The present research paper outlines the work of military historian Menkov, restores the story of the writing of the book mentioned above, and it also publishes the notes by which the supreme commander of the Russian Army occupying Hungary in 1849 introduced Menkov's work to Nicolas I.

Ildikó Rosonczy

FELDMARSCHALL PASKEWITSCH UND DER MILITÄRHISTORIKER MENKOW
ÜBER DEN UNGARNFELDZUG VON 1849

(Resümee)

Der Verfasser des 1851 erschienenen Werkes „Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarische Rebellen im Jahre 1849“ ist laut dem Titelblatt der mit den Initialen H. v. N. bezeichnete russische Oberst des Generalstabs, der in vielen Bibliographien als H. (oder Heinrich) von Neidhardt angegeben wird. Der Autor ist jedoch der russische Oberstleutnant Pjotr Kononowitsch Menkow, dessen Werk „Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849-м году“, das ebenfalls im Jahr 1851 in St. Petersburg ohne Angabe des Namens des Autors veröffentlicht wurde, auf Befehl des Zaren Nikolaus I. in Berlin in deutscher Sprache als offizielle Narrative der russischen Regierung und Militärführung erschien.

Die Studie gibt einen Überblick über das Werk des Militärhistorikers Menkow, die Entstehungsgeschichte des betreffenden Buches und gibt die zusammenfassenden Notizen kund, mit Hilfe derer General Iwan Fjodorowitsch Paskewitsch, Oberbefehlshaber der in Ungarn einmarschierten russischen Armee, das Werk von Menkow Nikolaus I. präsentierte.

Ildikó Rosonczy

LE FELD-MARÉCHAL PASKEVITCH ET L'HISTORIEN MILITAIRE MENKOV SUR
LA CAMPAGNE DE HONGRIE DE 1849

(Résumé)

Selon sa couverture, l'auteur de l'ouvrage *Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarischen Rebellen im Jahre 1849* publié en 1851 est le colonel d'état-major russe désigné par les initiales H. v. N. qui apparaît comme H. (ou Heinrich) von Neidhardt dans de nombreuses bibliographies. Il s'agit pourtant de l'écrit du lieutenant-colonel russe Piotr Kononowitsch Menkov qui

fut publié en 1851 à Saint-Pétersbourg sous le titre de *Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849-м году* sans que le nom de l'auteur apparaisse sur l'ouvrage. Cette narration officielle du commandement et de l'administration russes fut publiée en allemand à Berlin sur l'ordre du tzar Nicolas Ier.

L'étude examine l'œuvre de l'historien militaire Menkov et la naissance dudit ouvrage. Elle publie également les notes de synthèse qui ont été jointes à l'ouvrage de Menkov en vue de sa présentation à Nicolas Ier par le feld-maréchal Paskevitch, commandant en chef de l'armée russe dans la campagne de Hongrie.

Илдико Рошонци

ГЕНЕРАЛ ПАСКЕВИЧ И ВОЕННЫЙ ИСТОРИК МЕНЬКОВ
О ВЕНГЕРСКОМ ВОЕННОМ ПОХОДЕ В 1849-ОМ ГОДУ

(Резюме)

Автор работы публикуемой под названием «Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen ungarischen Rebellen im Jahre 1849» (Отчет о военных действиях русских войск против венгерских повстанцев в 1849-ом году), опубликованного в 1851-ом году, судя по обложке, — обозначен инициалами Х.в.Н. в многочисленных библиографиях Х. (или Генрих) фон Нейдхардт русским полевым полковником.

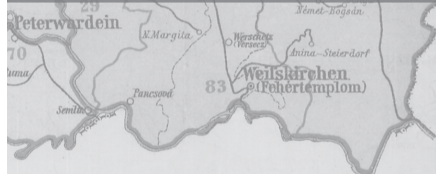
Однако, автором является российский подполковник Петр Кононович Меньков, работа которого под названием «Описание военных действий российских войск против венгерских мятежников в 1849-ом году», также опубликованная в 1851-ом году, в Санкт-Петербурге без упоминания имени автора — как официальная нарратива российского правительства и военного руководства — издана на немецком языке в Берлине, по указанию царя Николая I-ого.

В исследовании рассматривается рабочая деятельность военного историка Менькова, история происхождения рассматриваемой книги, и публикуются те сводные заметки в сопровождении которых генерал Иван Федорович Паскевич, главнокомандующий русской армией, вторгшейся в Венгрию, представил свою работу Николаю I-ому.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

BALLA TIBOR
A NAGY HÁBORÚ
OSZTRÁK-MAGYAR TÁBORNOKAI
ALTÁBORNAGYOK

HADTÖRTÉNETI
INTÉZET ÉS
MÚZEUM

Übersicht der Ergänzungsbezirke nach ihrer Territorial-Eintheilung

Das Ergänzungsbezirks-Com. im Bereichel Des Ergänzungsbezirks-Com. im Bereichel Des Ergänzungsbezirks-Com. im Bereichel Des Ergänzungsbezirks-Com. im Bereichel